

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَعَجِّلْ فَرَجَهُمْ

جغرافیای ایران

راهنمای معلم

پایه دهم
دوره دوم متوسطه

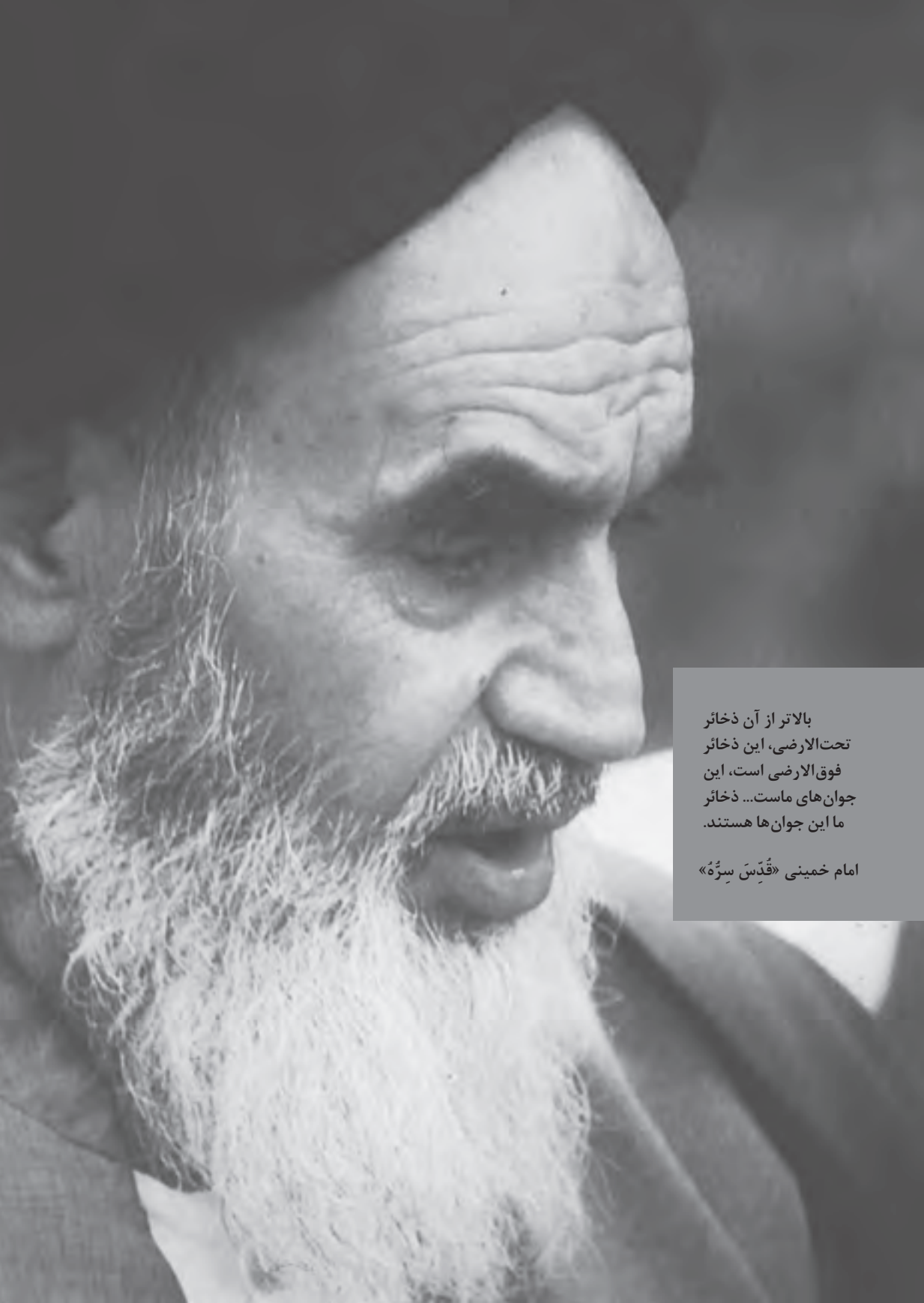

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

- نام کتاب: راهنمای معلم جغرافیای ایران - پایه دهم دوره دوم متوسطه - ۱۱۰۳۸۷
- پدیدآورنده: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
- مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف: دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
- شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف: نازیا ملک محمودی، مریم نادری (اعضای گروه تألیف)
- مدیریت آماده‌سازی هنری: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
- شناسه افزوده آماده‌سازی: احمدرضا امینی (مدیر امور فنی و چاپ) - جواد صفری (مدیر هنری) - زهره بهشتی‌شیرازی (صفحه‌آرا) - سیده‌فاطمه محسنی، مرضیه اخلاقی، الهام جعفرآبادی، علیرضا ملکان، سپیده ملک‌ایزدی و حمید ثابت کلاچاهی (امور آماده‌سازی)
- نشانی سازمان: تهران: خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)
تلفن: ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار: ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹
وبگاه: www.irtextbook.ir و www.chap.sch.ir
- ناشر: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش) تلفن: ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار: ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی: ۳۷۵۱۵-۱۳۹
- چاپخانه: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»
- سال انتشار و نوبت چاپ: چاپ اول ۱۳۹۸

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۰۵-۳۴۱۵-۱

ISBN: 978-964-05-3415-1

بالاتر از آن ذخائر
تحت الارضی، این ذخائر
فوق الارضی است، این
جوان های ماست... ذخائر
ما این جوان ها هستند.

امام خمینی «قُدَسِ سِرَّة»

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع، بدون کسب مجوز از این سازمان ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

فهرست

بخش ۱: کلیات	۱
مقدمه	۲
۱- ماهیت جغرافیا	۳
۲- ضرورت آموزش جغرافیا	۴
۳- تأکید دانش جغرافیا	۶
۴- روش آموزش جغرافیا	۶
۵- روش مطالعه در جغرافیا	۷
۶- ساماندهی محتوای کتاب	۸
۷- معرفی درس و منطق آن	۹
۸- تأثیر و ارتباط با کتاب استان شناسی	۱۰
۹- پیامدهای یادگیری	۱۰
۱۰- ارزشیابی در آموزش جغرافیا	۱۰

بخش ۲: راهنمای تدریس فصول	۱۵
فصل ۱: جغرافیا چیست؟	۱۶
فصل ۲: جغرافیای طبیعی ایران	۲۸
فصل ۳: جغرافیای انسانی ایران	۵۳

بخش ۱

کلیات

امروزه آموزش جغرافیا در جهان به عنوان یک موضوع اصلی و محوری در برنامه‌ریزی‌های تحصیلی مدارس در دوره‌های مختلف گنجانده شده و به‌عنوان وسیله‌ای برای ترویج آموزش‌های فردی، محیطی و بین‌المللی مورد تأکید قرار گرفته است.

درس جغرافیای ایران با توجه به فرارگیری در حوزه تربیت و یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی تأکید بر کنش‌ها و تعاملات انسانی و توانایی برقراری رابطه مثبت و سازنده با خلق و خلقت حول محور ارتباط با خالق تعریف شده است.

از این رو هدف از تألیف این کتاب تربیت افرادی مسئول و توانمند و آگاه و پایبند به اخلاق دینی و علاقه‌مند به شناخت ایران، ویژگی‌ها و مسائل آن است.

اکنون بخش دیگری از بسته آموزشی این درس یعنی «راهنمای تدریس» در اختیار شما عزیزان قرار می‌گیرد. معلمان، محور اصلی اجرای هر برنامه درسی جدید هستند و هرچه میزان آگاهی و تسلط آنها به اهداف، رویکردها، روش‌ها و محتوای برنامه بیشتر باشد، موفقیت برنامه و میزان تحقق اهداف بیشتر خواهد بود.

کتاب راهنمای معلم یکی از عناصر اصلی بسته آموزشی است که علاوه بر کمک به معلمان کم سابقه برای معلمان باتجربه که برای اولین بار با محتوای جدید روبه‌رو می‌شوند نیز مفید خواهد بود. در واقع راهنمای معلم یکی از کلیدهای ورود به صندوقچه برنامه درسی است و کارکرد اصلی آن جلوگیری از برداشت‌های متفاوت از فلسفه، رویکرد، اهداف و قلمرو برنامه درسی است. هر کتاب راهنمای معلم از چندین جزء باید برخوردار باشد. بالطبع هر بخش آن نیز باید این اجزا را در خود داشته باشد. اگر کتاب راهنمای معلمی فاقد این عناصر باشد برعهده معلم است خود پیش از شروع استفاده نسبت به تکمیل آن اقدام نماید.

اجزای اصلی کتاب راهنمای معلم عبارت‌اند از :

- ۱ آشنایی با فلسفه برنامه درسی (رویکرد، دیدگاه و اصول حاکم بر انتخاب و سازماندهی محتوا)
- ۲ معرفی اهداف (کلی، جزئی و رفتاری برنامه)
- ۳ جداول زمان بندی و نحوه ارزشیابی
- ۴ تبیین تک تک واحدهای یادگیری
- ۵ معرفی وسایل مورد نیاز در آموزش
- ۶ ارائه راهبردهای تدریس
- ۷ معرفی فعالیت‌های پیش، حین و پس از تدریس
- ۸ نمونه سؤالات آزمون تشخیصی، تکوینی و پایانی

۹ بودجه بندی پیشنهادی

۱۰ بارم بندی ارزشیابی

۱۱ دانستنی های معلم

این کتاب به شما کمک می کند تا درک و آگاهی بهتر و بیشتری از ضرورت ها و رویکردهای حاکم بر محتوای دروس کتاب درسی به دست بیاورید و به این ترتیب بتوانید فرایندهای یاددهی - یادگیری را به نحو مطلوب تر سازماندهی کنید.

این کتاب در دو بخش تنظیم شده است: بخش اول کلیات که شامل اصول و رویکردهای برنامه درسی کتاب جغرافیای ایران و بخش دوم راهنمای تدریس هر فصل است. راهنما به تبع کتاب از سه فصل و ده درس تشکیل شده است.

دبیر گرامی می توانید در راهنمای هر فصل با اهداف و انتظارات یادگیری، مواد و وسایل مورد نیاز، روش ها و مراحل تدریس و محورهای ارزشیابی آن درس آشنا شوید. در پایان هر درس مطالبی برای دانش افزایی معلمان معرفی شده است.

۱- ماهیت جغرافیا

این سؤال که جغرافیا چیست و به چه درد می خورد، شاید اصلی ترین سؤالی است که دبیران جغرافیا بارها با آن مواجه شده اند. آیا شما تاکنون با این سؤال برخورد داشته اید؟ چه پاسخی به آن داده اید؟ ساده ترین پاسخی که کتب جغرافیایی در اختیار ما قرار می دهند این است که عمر جغرافیا برابر با عمر انسان بر روی کره زمین است. از زمانی که انسان پا به عرصه کره زمین نهاده، به بررسی محل زندگی و مردمی که در کنار آنها زندگی می کردند توجه داشته است و با توصیف آنچه می دیده به شناخت محیط خود اقدام کرده است. این عمل با گذشت زمان به شناسایی قسمت های مختلف زمین و توصیف آنچه در آن مشاهده می کرد منجر به گسترش دانش جغرافیا شد.

در واقع ریشه کلمه جغرافیا واژه ای عربی است که از دو کلمه یونانی ژئو (Geo) به معنای زمین و گرافوس (Graphus) به معنای شناسایی و ترسیم تشکیل شده است.

با توجه به توضیحات فوق آیا تاکنون کسی به شما گفته است که جغرافیا دانشی است که اطلاعات عمومی از کره زمین را در اختیار ما قرار می دهد؟ شما چه واکنشی نشان داده اید؟

اگرچه جغرافی دانان اولیه با مشاهده قسمت های مختلف زمین به توصیف آن می پرداختند اما هدف این دانش دانستن نام کشورها، شهرها، پایتخت ها، رودها، کوه ها و بسیاری موارد دیگر بر روی کره زمین نیست. امروزه دانش جغرافیا به کمک بشر آمده تا با شناخت انسان و مکان به تفسیر روابط بین آنها و روابط بین

مکان‌های مختلف و انسان‌هایی که در آن مکان‌ها زندگی می‌کنند اقدام نمایند. در جغرافیا چنین مطالعه‌ای «تقابل فضایی» گفته می‌شود. به عبارت ساده‌تر اثراتی که انسان‌ها بر مکان‌ها و مکان‌ها بر هم دارند «تقابل فضایی» نامیده می‌شود که کار اصلی دانش جغرافیاست.

نکته بسیار مهم در دانش جغرافیا نقش انسان است. انسان عامل مهمی در کره زمین است. تغییرات حاصل از عملکرد انسان در کره زمین مخصوصاً در دهه‌های اخیر نقش انسان را پررنگ‌تر کرده است. شناخت کره زمین توسط انسان نقش مهمی در حفظ و نگهداری آن خواهد داشت.

۲- ضرورت آموزش جغرافیا

شاید بارها از دانش‌آموزان خود شنیده باشید که چرا باید جغرافیا بخوانیم؟ جغرافیا چه کمکی به زندگی آینده و شغلی ما خواهد کرد؟ این سؤالات مخصوصاً از طرف دانش‌آموزانی که در رشته‌هایی غیر از علوم انسانی تحصیل می‌کنند شایع‌تر است.

شاید بهترین پاسخی که می‌توان به این سؤال داد این است که همه جوامع در پی تربیت شهروندان مطلوب و مناسب تلاش می‌کنند. کارشناسان معتقدند دانش‌آموزان باید مجموعه دروسی را در دوره‌های تحصیلی بگذرانند تا افرادی متخصص در یک رشته خاص و فردی آماده مشارکت و تعامل در محیط پیرامون خود شوند. بنابراین با استفاده از خرد جمعی سعی شده است که در طول تحصیل دانش‌آموزان دروس مختلف که هر یک دارای رسالتی هستند در برنامه درسی دوره‌های مختلف تحصیلی گنجانده شود.

درک سنت‌های الهی، مطالعه محیط طبیعی و انسانی و تقویت روحیه همدلی، نوع دوستی و احترام نسبت به دیگران بسترهای لازم را برای نیل به زندگی توحیدی و تحقق عدالت و پیشرفت فراهم می‌آورد. جغرافیا به‌عنوان یک واحد درسی مؤثر در این برنامه درسی از ضرورت و جایگاه خاصی برخوردار است. موارد زیر ضرورت آموزش جغرافیا را ذکر می‌کند:

□ شناخت محیط زندگی پیرامون: پاسخ به حس کنجکاوی و چراهای انسان در محیط پیرامون خود می‌تواند زمینه‌های رشد او را فراهم آورد. شناخت صحیح و درک تفاوت‌ها و تشابهات مکان‌ها، انسان را قادر به تشخیص می‌کنند. با ایجاد آگاهی نسبت به محیط انسان قادر به بهبود شرایط محیط خود و یا تغییر و جابه‌جایی شود.

□ حفاظت و بهره‌برداری بهینه از محیط‌زیست: از ارکان مهم آموزش جغرافیا درک روابط متقابل انسان و محیط و تأثیرات متقابل این دو بر یکدیگرند. توجه به تأثیر و تأثر محیط و انسان از یکدیگر نقش مهمی در چگونگی بهره‌برداری و حفظ و نگهداری از محیط توسط انسان را دارد.

با پیشرفت فناوری‌های جدید و افزایش قدرت انسان، تغییرات ناشی از عملکرد او در محیط بسیار

است. وجود آگاهی از عملکرد انسان و نتایج حاصل از آن عامل مهمی در ایجاد تعادل و تغییر در جهت مثبت در محیط خواهد داشت. آگاهی همراه با قدرت می تواند نتایج خوبی برای بشر به همراه داشته باشد. تاکنون عملکرد قدرتمندانه بشر بدون علم و آگاهی در طول تاریخ نتایج ناخوشایندی دربرداشته است.

□ حل مسائل کره زمین به طور همگانی: معضلات و مشکلات بسیاری در کره زمین وجود دارد. از جمله مشکلات فقر، گرسنگی، اعتیاد، بی سوادی، مهاجرت، انقراض گیاهی و جانوری، مخاطرات طبیعی، تغییرات اقلیمی، درگیری های قومی، جنگ و نزاع و... را می توان نام برد. آگاهی عمومی از شرایط موجود جهان و شناخت هر آنچه وجود دارد سبب می شود که انسان هنگام مواجه با آن بهتر عمل نماید. دانش و اطلاعات نسبت به مشکلات و معضلات و آموزش چگونگی مقابله با آنها می تواند خسارت کمتری را به بشر تحمیل کند. آگاهی دانش آموزان از مسائل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی کشورها و وطن خودشان دیدگاهی در آنان پدید می آورد که به حل مشکلات فکر کنند و به عنوان یک انسان مسئول در آینده موضوعات را پیگیری نماید.

□ پرورش حس مسئولیت پذیری در جامعه: شناخت و آگاهی، مسئولیت را به همراه می آورد. آشنایی دانش آموزان با محیط زندگی و درک تفاوت ها و تشابهات مکان های مختلف و نقش انسان در مکان ها، سبب ایجاد حس مسئولیت پذیری در افراد می شود. مطالعه عملکرد انسان در مکان های مختلف و جایگاه انسان در محیط سبب ایجاد انگیزه و فعالیت جوانان و نوجوانان برای ایجاد جامعه ایده آل و مطلوب خواهد شد. آموزش جغرافیا به دانش آموزان می آموزد که انسان یک رکن اصلی در محیط است و عملکرد او که با تفکر همراه باشد می تواند شرایط را به سوی مطلوب پیشبرد استفاده از فناوری های جدید که ناشی از قابلیت های انسان امروزی است به او در این امر کمک خواهد کرد.

□ تقویت مهارت های زندگی فردی و گروهی: از ویژگی مهم آموزش جغرافیا ارائه اطلاعات و معرفی ابزارهای متعدد است وجود اطلاعات بسیار که بدون تفسیر آنها نمی توان به نتیجه رسید از یک سو و ابزارهایی مانند: کره جغرافیایی، تصاویر، نمودار، جدول، فیلم، فرهنگ نامه ها، نقشه و... که قدرت تجزیه و تحلیل و کاربرد ابزار را در دانش آموزانی که جغرافیا می خوانند افزایش می دهد سبب کسب مهارت های مختلفی در زندگی فردی و گروهی آنان خواهد شد. به طور مثال: بهره گیری از دانش و ابزارهای جغرافیا برای دانش آموزی که همراه با خانواده سفر رفته است و سبب ایجاد فرصت های مناسب برای استفاده بهینه از روزهای تعطیل در یک مکان جدید را فراهم می آورد بسیار قابل تقدیر است.

□ ایجاد تعلق و هویت ملی: شناخت مکان زندگی و سایر مکان ها با دانش آموزان عاملی برای ایجاد حس تعلق و مسئولیت نسبت به آن می شود. آموزش جغرافیا از طریق شناخت و درک مکان های مختلف سبب ایجاد تعلق به مکانی که زندگی می کنند و یا مکانی که به عنوان کشور به آنها معرفی می شود را فراهم می آورد.

دانش‌آموزان با شناخت ویژگی‌های طبیعی (آب و هوا، ناهمواری، منابع آب، موقعیت جغرافیایی، منابع معدنی و...) و انسانی (جمعیت، سیاست، اقتصاد و...) نسبت به وطن خود احساس علاقه و دوستی شدیدی پیدا می‌کنند.

□ ایجاد روحیه قدردانی از نعمت‌های الهی: آگاهی از محیط انسانی و طبیعی و درک وجود وحدت و تجانس بین مکان‌های مختلف در عین تنوع محیطی نقش مهمی در ایجاد نگرش مثبت نسبت به جهان هستی دارد. درک وجود نعمات بی‌شمار عامل مهم تسلیم نشدن در مقابل آفریننده جهان هستی و قدرت خداوند را دارد.

۳- تأکید دانش جغرافیا

عامل مهمی که دانش جغرافیا را از سایر علوم متمایز می‌کند تأکید آن بر روی مکان است. مهم‌ترین مواردی که مکان بر آن تأکید دارد شناخت محل زندگی، گوناگونی مکان‌ها، تفاوت‌ها و تشابهات مکانی، روابط متقابل بین انسان و مکان، مسائل و مشکلات نواحی مختلف و شناخت توان‌های محیطی است. **کره جغرافیا**: بهترین وسیله شناخت مکان در جغرافیا کره جغرافیایی است. کره جغرافیا بهترین وسیله برای نشان دادن نحوه قرارگیری یک مکان است، زیرا دانش‌آموزان را قادر به درک شرایط و موقعیت‌های احتمالی آن مکان می‌نماید.

نقشه: برای بررسی دقیق و کامل‌تر یک مکان، نقشه می‌تواند ابزار دقیق‌تری باشد. به کارگیری نقشه‌های مختلف جغرافیایی اطلاعات کامل و قابل بررسی در مورد مکان‌های مختلف را برای همگان فراهم می‌آورد.

۴- روش آموزش جغرافیا

شاید یکی از دلایلی که بسیاری از افراد تصور می‌کنند جغرافیا دانشی است که در آن به اسم و محل قرارگیری رودها، کوه‌ها، دشت‌ها، شهرها، راه‌ها و... پرداخته می‌شود این باشد که محتوای درس جغرافیا در گذشته، مجموعه اطلاعات حفظی بود که به دانش‌آموزان ارائه می‌شد. علاوه بر آن نحوه ارائه این مطلب به شیوه سنتی که به ذهن بسیاری مجموعه اطلاعات از محل زندگی دانش‌آموزان و کشورها بود این تصور را تقویت می‌کرد.

حفظ اسامی مکان‌ها و اطلاعات عمومی مربوط به آنها موجب خستگی و بی‌علاقگی دانش‌آموزان نسبت به این واحد درسی بود.

در دهه‌های اخیر تحولات بسیاری در بخش تعلیم و تربیت کشورها رخ داده است. در تصمیمات جدید دروس دچار تغییرات عمیقی گشته‌اند و جغرافیا نیز همانند سایر دروس دچار تحولاتی شده است. اگرچه

تحولات به وجود آمده در زمینه این دروس و جایگاه آنها با بسیاری از کشورها فاصله دارد، اما این تحولات در کشور ما توانسته تغییراتی در محتوا و نحوه ارائه دروس از جمله جغرافیا بدهد.

این واحد درسی همچون سایر دروس سه حیطه یا قلمرو اساسی را دربرمی گیرد. در جغرافیا حیطه دانش و شناخت به پدیده‌های مکانی و پراکندگی، رابطه انسان و محیط و حفظ محیط زیست، حیطه مهارت‌ها به بررسی و کاوش، خلاقیت، مشارکت، برقراری ارتباط و واکنش شخصی و اظهارنظر و حیطه ارزش‌ها و نگرش‌ها به مسئولیت‌پذیری، تقویت هویت ملی و قدردانی از نعمات الهی توجه دارد.

دیبران محترم باید توجه داشته باشند که ارائه دروس با توجه به این سه قلمرو همراه با استفاده از روش‌های نوین، متنوع و فعال یادگیری، دانش‌آموزان را به اهداف برنامه درسی جغرافیا نزدیک کند. یکی از موارد مهم که باید مورد توجه قرارگیرد انجام فعالیت‌های یادگیری به شیوه گروهی است. بحث و گفتگوی دانش‌آموزان با یکدیگر همراه با تصمیم‌گیری جمعی در مورد هریک از مفاهیم ارائه شده در کلاس به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا مفاهیم را عمق بخشد و در زمان مورد نیاز به کار ببنند.

۵- روش مطالعه در جغرافیا

جغرافی‌دانان برای پاسخ‌گویی به سؤالات انسان‌ها درباره کره زمین مطالعات بی‌شماری انجام می‌دهند. آنان برای مطالعه کره زمین از روش‌های مختلفی استفاده می‌کنند. ارزش‌هایی که جغرافی‌دانان به مطالعه کره زمین می‌پردازند می‌توان به روش ناحیه‌ای و موضوعی اشاره کرد.

۱ روش ناحیه‌ای

در این روش جغرافی‌دان یک محدوده مانند: شهر، روستا، کشور و یا قاره را مورد بررسی قرار می‌دهد. این محدوده حتی می‌تواند یک محدوده کوچک یعنی محل سکونت دانش‌آموزان باشد. در جغرافیا، ناحیه به جایی گفته می‌شود که براساس یک یا چند معیار خاص، همگونی داشته باشد و ممکن است این معیار طبیعی یا انسانی یا هر دو جنبه را مورد توجه قراردهد.

کتاب جغرافیای پایه دهم به روش ناحیه‌ای به مطالعه کشور ایران پرداخته است و در این کتاب ایران به‌عنوان یک واحد جغرافیایی مورد مطالعه قرار گرفته است. مطالعه ایران به شیوه ناحیه‌ای نه تنها اطلاعات همه جانبه از ایران را ارائه می‌دهد، بلکه سبب می‌شود دانش‌آموزان بتوانند پیش‌بینی‌هایی در مورد ایران داشته باشند. در واقع این نوع مطالعه در جغرافیا به آن جنبه کاربردی می‌بخشد.

۲ روش موضوعی

در روش مطالعه موضوعی می‌توان به سه شکل عمده عمل کرد:

۲-۲- موضوع محور

۲-۳- نظام‌ها

۱-۲- **نظام یافته** : با توجه به اینکه جغرافیا دارای شاخه‌های متعددی همانند جغرافیای شهری، جغرافیای روستایی، جغرافیای اقتصادی، جغرافیای زیستی، جغرافیای خاک و... می‌باشد برخی از جغرافی‌دانان با توجه به علاقه، گرایش خود را یکی از این شاخه‌ها انتخاب و پیرامون آن به بررسی و مطالعه می‌پردازند. با نگاهی به کتاب‌های منتشر شده جغرافیا با عناوینی مواجه می‌شویم که شاخه‌های مختلف جغرافیا را معرفی می‌کند.

۲-۲- **موضوع محور** : برخی جغرافی‌دانان علاقه‌مند به مطالعه در مسائل جاری و مورد توجه در مکان‌های مختلف هستند. هرچقدر مسائل جاری تعداد بیشتری از انسان‌ها را درگیر کند نگاه تعداد بیشتری از جغرافی‌دانان را به سوی خود جلب می‌کند. به‌طور مثال مهاجرت، بیماری واگیردار و نزاع قومی را می‌توان در دهه‌های اخیر نام برد.

۲-۳- **نظام‌ها** : برخی از جغرافی‌دانان علاقه‌مند به مطالعه در چارچوب نظام‌های طبیعی یا انسانی محور هستند. به‌طور مثال نظام آب و هوایی یا بررسی نظام‌های کشاورزی را می‌توان نام برد. در این شیوه جغرافی‌دانان قادر به مقایسه مکان‌های مختلف خواهند بود.

۶- ساماندهی محتوای کتاب

کتاب جغرافیای ایران درس عمومی و مشترک بین کلیه رشته‌های تحصیلی ارائه شده است. دانش‌آموزانی که رشته‌های غیر از علوم انسانی را برگزیده‌اند تنها کتاب جغرافیا که در دوره متوسطه دوم خواهند خواند همین کتاب است. برنامه‌ریزان درسی آشنایی دانش‌آموزان با کشور ایران را به عنوان اولویت جغرافیا برای عموم دانش‌آموزان در نظر گرفته‌اند و انتظار دارند که دبیران محترم برای دستیابی به اهداف مورد نظر تلاش کنند.

کتاب جغرافیای ایران شامل ۳ فصل و ۱۰ درس است. فصل اول کتاب شامل ۲ درس می‌باشد که به معرفی دانش جغرافیا به‌عنوان علمی برای زندگی بهتر و چگونگی مطالعه و پژوهش جغرافیایی پرداخته است. فصل دوم مباحث جغرافیای طبیعی ایران را مورد توجه قرار داده است و ۴ درس در زمینه موقعیت جغرافیایی، ناهموازی آب و هوا و منابع آب ایران ارائه شده است. اطلاعات مربوط به این فصل به شرایط طبیعی اشاره می‌کند و در برخی از موارد، نقش انسان در محیط را مورد بررسی قرار می‌دهد. فصل سوم مربوط به جغرافیای انسانی ایران است که از ۴ درس تشکیل شده است. ویژگی‌های جمعیت، تقسیمات کشوری، سکونت‌گاه‌ها و توانایی‌های اقتصادی ایران در این فصل مورد بررسی قرار گرفته است. در این

کتاب ضمن ارائه مفاهیم مورد نظر، سعی در درگیر کردن فعالانه دانش‌آموزان در فرایند یادگیری شده است. پاسخگویی به سؤال‌ها و انجام دادن فعالیت‌ها در حین تدریس، ذهن دانش‌آموزان را برای یادگیری مطالب بعدی آماده می‌کند.

برای جذاب‌تر شدن محتوا و انجام فعالیت‌ها با انگیزه بیشتر در حد امکان از تصاویر، نقشه و رنگ‌های متنوع و مناسب استفاده شده است.

بیشتر فعالیت‌های طراحی شده به صورت گروهی پیشنهاد شده است. اما در برخی موارد برای افزایش اعتماد به نفس و خودباوری از دانش‌آموز خواسته شده است که به صورت فردی عمل نماید. برخی از فعالیت‌ها نظیر تهیه گزارش، تحقیق و پژوهش به‌عنوان تکالیف بیرون از مدرسه در نظر گرفته شده است که توجه به آنها برای کاربردی کردن این دانش لازم و ضروری است.

علاوه بر موارد فوق در بسیاری از دروس بخشی از فعالیت‌ها با عنوان شناخت محل زندگی خود وجود دارد که مربوط به استان محل زندگی دانش‌آموز می‌شود. مؤلفین برای برقراری ارتباط بین استان محل زندگی و این کتاب تلاش کرده‌اند که این دو کتاب با انجام این بخش از فعالیت‌ها به هم نزدیک‌تر شوند.

بخش برای مطالعه باعث ایجاد شناخت بیشتر پیرامون موضوع مورد بحث درس می‌شود. این اطلاعات برای ایجاد دیدگاه در دانش‌آموزان در زمانی که می‌خواهند مفهومی را تجزیه و تحلیل نمایند بسیار مناسب است. دبیران محترم این نکته را مورد توجه قرار دهند که این بخش صرفاً برای افزایش قدرت تحلیل دانش‌آموزان است و برای ارزشیابی از آن صرف نظر کنند.

۷- معرفی درس و منطق آن

جغرافیای ایران به‌عنوان یک موضوع اصلی و محوری در برنامه‌ریزی تحصیلی مدارس در دوره متوسطه دوم و مشترک بین کلیه رشته‌ها در پایه دهم گنجانده شده است که وسیله‌ای برای ترویج آموزش‌های فردی محیطی و ملی مورد تأکید کارشناسان قرار گرفته است. آشنایی با جغرافیای طبیعی و انسانی کشور عزیزمان ایران هر چقدر محدود، سبب تربیت افرادی مسئول، آگاه و علاقه‌مند به شناخت ایران خواهد شد. آموزش جغرافیا برای دانش‌آموزان در سن نوجوانی نقش تعیین‌کننده‌ای در برقراری ارتباط با محیط طبیعی و انسانی در سطح محلی و کشوری را فراهم می‌آورد. تحقق این امر در گرو آن است که معلمان توانایی ارائه و تحلیل محتوا مورد نظر و تطبیق آن با نیازهای یادگیرندگان را کسب نموده و بتوانند با شناخت عمیق محتوای کتاب جغرافیای ایران فرصت‌های یادگیری را با بهره‌گیری از محیط پیرامون و ابزارهای مختلف طراحی نمایند.

۸- تأثیر و ارتباط با کتاب استان شناسی

یکی از نکات مهم تدریس این کتاب پیوند آن با کتاب‌های استان شناسی می‌باشد. همان طور که در متن کتاب مشاهده می‌کنید یک ارتباط منطقی بین فعالیت‌های خواسته شده و محیط زندگی دانش‌آموزان وجود دارد. یکی از انتظارات تربیتی دنیای امروز تربیت شهروندانی آگاه است. یک شهروند مطلوب، نیازمند پیدا کردن درکی همه جانبه از محل زندگی خود می‌باشد. بنابراین با انجام فعالیت‌های مربوط به کتاب استان شناسی نسبت به محیط زندگی و آگاهی از خصوصیات جغرافیایی آن بیش‌تر عمیق از مسائل محیطی خود پیدا کرده و راه حل‌هایی برای این مشکلات پیدا می‌کنند. پس فعالیت‌های مربوط به کتاب استان شناسی با دقت و جدیت انجام شود.

۹- پیامدهای یادگیری

در پایان محتوا فراگیران قادر خواهند بود :

- با مطالعه مفهوم جغرافیا، نحوه مطالعه و پژوهش در جغرافیا و نقش آن در حل مسائل محیطی قادر به بررسی مسئله یا مسائلی که در پیرامونشان رخ می‌دهد باشند و پس از طی مراحل علمی نسبت به آن موضوع به کلاس گزارش دهند.
- با مطالعه موقعیت، ناهمواری، آب و هوا و منابع آب ایران ضمن آشنایی با ساختار و پراکندگی طبیعی ایران به بررسی راه حل‌هایی جهت رفع مشکلات محیطی اقدام و نظرات خود را به سایرین پیشنهاد دهند.
- با مطالعه ویژگی‌های جمعیت، تقسیمات کشوری، سکونتگاه‌ها و توان‌های اقتصادی ایران ضمن آشنایی با پراکندگی جوامع انسانی ویژگی‌ها، فعالیت‌ها و رابطه با محیط طبیعی در ایران به نقش خود در تعامل با محیط طبیعی و انسانی در هریک از موارد فوق دقت و نکات مورد توجه را با سایرین در میان بگذارد.

۱۰- ارزشیابی در آموزش جغرافیا

ارزشیابی یکی از عناصر بسیار مهم هر برنامه درسی است. دست‌اندرکاران برنامه‌های درسی تلاش می‌کنند تا میزان موفقیت برنامه و تغییرات ایجاد شده در رفتار دانش‌آموزان (دانش، مهارت و نگرش) را تعیین و ارزشیابی کنند.

دیران مجریان اصلی ارزشیابی محسوب می‌شوند که باید به اصولی برای انجام ارزشیابی توجه داشته باشند :

۱ با اهداف در نظر گرفته شده (دانش، مهارت و نگرش) و سایر عناصر برنامه متناسب باشد.

۲ با رویکرد برنامه تناسب داشته باشد.

۲ به تناسب ماهیت اهداف و سایر عناصر برنامه باید از شیوه‌های مختلف استفاده شود.

همان‌طور که اشاره شد اهداف آموزشی در ۳ قلمرو دانش، مهارت و نگرش تدوین شده است و در نتیجه انتظار می‌رود دبیران از طریق تدریس کارآمد پیش‌بینی فعالیت‌های مناسب، فراگیران را برای دستیابی به این اهداف هدایت کنند. علاوه بر این توجه کافی به کسب دانش، مهارت و نگرش از طریق فعالیت‌های فردی و گروهی نقش مهمی در پایداری یادگیری خواهد داشت.

نکته اساسی اینجاست که دبیران محترم نمی‌توانند چیزی را ارزشیابی کنند که آن را در کلاس آموزش نداده‌اند. بین ارزشیابی و فعالیت‌های یادگیری و روش تدریس ارائه شده در کلاس باید تناسب وجود داشته باشد. در هر صورت اگر در یک سال تحصیلی تعدادی از دانش‌آموزان در پایان گفتند آزمون پایانی با آنچه شما در کلاس درس می‌دادید فاصله داشت باید به بازبینی روش تدریس و سؤالات انتخابی برای دانش‌آموزان خود اقدام کنیم. تجدیدنظر در روش یا سؤال در این گونه مواقع الزامی است.

از ویژگی مهم ارزشیابی درس جغرافیا می‌توان به مجموعه فعالیت‌های فراگیران که با استفاده از وسایل و ابزارهای خاص آن صورت می‌گیرد اشاره کرد. توجه به فعالیت‌های کلاسی دانش‌آموزان از طریق پرکردن چک لیست مشاهده رفتار از مواردی است که باید موردنظر دبیران باشد.

هر ساله گروه مؤلفین برای یکسان‌سازی ارزشیابی در سطح کشور با رزم‌بندی پیشنهادی خود را اعلام می‌نماید. جدول صفحه بعد با رزم‌بندی پیشنهادی آزمون کتبی درس جغرافیای ایران را به نمایش می‌گذارد.

بارم‌بندی کتاب جغرافیای ایران و استان شناسی - کلیه رشته‌ها

دوره دوم متوسطه - سال تحصیلی ۹۸ - ۱۳۹۷

شماره درس	نوبت اول دی‌ماه	نمره	نوبت اول استان شناسی	نمره	پایانی نوبت دوم خرداد - شهریور	نمره	پایانی نوبت دوم استان شناسی	نمره
۱	۲							
۲	۲							
۳	۳	۱۵	۵۰ درصد کتاب استان شناسی	۵		۵	۵۰ درصد کتاب استان شناسی	۵
۴	۴							
۵	۴							
۶					۳			
۷					۲			
۸					۱			
۹					۲			
۱۰					۲			

۱- در آزمون کتبی نوبت اول کتاب جغرافیای ایران، ۱۵ نمره با توجه به حداقل و حداکثر نمره برای هر درس، سؤال طراحی شود.

۲- آزمون نوبت دوم (خرداد، شهریور) کتاب جغرافیای ایران، ۱۵ نمره دارد که به بخش اول کتاب (دروس ۱ الی ۵) ۵ نمره و به بخش دوم کتاب (دروس ۶ الی ۱۰) ۱۰ نمره تعلق می‌گیرد.

۳- بارم‌متعلق به کتاب استان‌شناسی نیز در نوبت اول و نوبت دوم ۵ نمره است که این ۵ نمره در هر نوبت ۵۰ درصد کتاب را شامل می‌شود این ۵۰ درصد متناسب با سرفصل‌ها و بخش‌هایی است که معلم بنا به اختیار، هماهنگ با کتاب جغرافیای ایران انتخاب و تدریس نموده است.

بارم بندی آزمون پایانی درس جغرافیای ایران و جغرافیای استان شناسی
پایه دهم کلیه رشته‌ها (بزرگسالان)

شماره درس	کتاب جغرافیای ایران	کتاب استان شناسی
	نمره	نمره
۱	۱	نمره ۵
۲	۱	
۳	۱	
۴	۲	
۵	۲/۵	
۶	۲	
۷	۱/۵	
۸	۱	
۹	۱/۵	
۱۰	۱/۵	

در طراحی سؤالات امتحانی (آزمون ۲۰ نمره‌ای جغرافیای ایران و استان شناسی) باید اهداف و انتظارات اصلی یادگیری مدنظر قرار گیرد. به منظور طراحی سؤالات با کیفیت مورد قبول و پرهیز از غلبه سؤالات دانشی یا سنجش تنها یک سطح از یادگیری، طراحی و توزیع سؤالات آزمون به گونه‌ای باشد که سه حیطه جمع‌آوری و به‌خاطر آوردن پردازش و کاربرد را پوشش دهد در طرح سؤال از هر طبقه، از افعال مختلفی استفاده می‌شود.

توجه: در خصوص نمره بخش استان شناسی برای مدارس خارج از کشور، طبق سنوات گذشته اقدام شود.

جدول بارم‌بندی کیفی

نمره	افعالی که معمولاً در طراحی سؤال به کار می‌روند	حیطه
حداکثر ۹	پرسش‌های نام بردن، شمردن، جور کردن، وصل کردن، به‌خاطر آوردن، بازگویی کردن، تعریف اصطلاحات، انتخاب کردن از میان چندگزینه، بیان کردن، شرح دادن، ...	جمع‌آوری و به‌خاطر آوردن
حداقل ۷	پرسش‌های مقایسه کردن، بیان دلیل و علت، طبقه‌بندی کردن، بازشناسی کردن، محاسبه کردن، تجزیه و تحلیل کردن و ...	پردازش
حداقل ۴	به‌کار بردن مفاهیم در موقعیت‌های جدید، پیش‌بینی کردن، اظهارنظر کردن، پیشنهاد دادن، قضاوت کردن و ...	کاربرد و سطوح بالاتر
۲۰	جمع	

* توجه: قسمت‌های برای مطالعه صرفاً برای مطالعه آزاد دانش‌آموز است و در هیچ‌یک از ارزشیابی‌های مستمر و پایانی منظور نمی‌گردد.

بخش ۲

راهنمای تدریس فصول

فصل ۱

جغرافیا چیست؟

جغرافیا، علمی برای زندگی بهتر

درس اول

هدف کلی

دانش‌آموزان با آگاهی و شناخت مفهوم مکان و جغرافیا به معنای رابطه متقابل انسان و محیط پی برده و در مورد عملکرد انسان در محیط زندگی خود مطالبی ارائه نموده و رابطه بین انسان و پدیده‌های جغرافیایی را تحلیل و نسبت به علم جغرافیا حس خوبی پیدا کنند.

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با خواندن این درس بتوانند :
- مفهوم جغرافیا را تعریف کنند.
- نقش دانش جغرافیا را در زندگی انسان توضیح دهند.
- برای ارتباط جغرافیا با سایر رشته‌ها مثال ارائه دهند.
- مفهوم مکان را با مثال‌هایی توضیح دهند.
- مفهوم روابط متقابل انسان و محیط را با مثالی توضیح دهند.
- مفهوم دید ترکیبی در جغرافیا را با ذکر مثالی توضیح دهند.
- سؤالاتی برای مطالعه جغرافیایی محل زندگی خود (شهر، روستا) طرح کنند.
- تصاویری از عملکرد متفاوت انسان در محیط طبیعی پیرامون خود ارائه دهند.
- نسبت به درس جغرافیا (جایگاه) احساس خوبی پیدا کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، نمایش فیلم از محیط‌های جغرافیایی یا تصاویری از محیط‌های جغرافیایی برای فهم روابط متقابل انسان و محیط و دید ترکیبی.

آماده کنید: بهترین شروع برای این درس پرسش ابتدایی متن است: «آیا شناخت محیط در جهت

بهبود کیفیت زندگی انسان نقش دارد؟».

از گروه‌های دانش‌آموزی بخواهید که با گفت‌وگو با یکدیگر بررسی کنند که آیا پیش‌دانسته‌های قبلی آنها از محیط اطرافشان در جهت بهبود شرایط بهتر زندگی به آنها کمک کرده است یا خیر؟ سپس مواردی از دانستنی‌هایی که در سال‌های اخیر به دانش‌آموزان کمک کرده است تا در زندگی خود بهتر عمل کنند را روی تابلوی کلاس بنویسید.

در این مرحله سعی کنید با کمک دانش‌آموزان با تجزیه و تحلیل موارد ذکر شده، به نقش دانش جغرافیا در زندگی انسان با توجه به عنوان درس، دست پیدا کنید. همچنین از فیلم‌هایی که غلبه انسان بر طبیعت در جهت برآوردن نیازهایش را نشان دهد در کلاس استفاده نمایید و با از دانش‌آموزان بخواهید اگر کلیپ یا فیلمی در این ارتباط دارند به کلاس بیاورند و آن را نشان دهند.

آموزش دهید: پاسخ به سؤال فوق، زمینه لازم شناخت دانش‌آموزان از علم جغرافیا به‌عنوان علمی برای زندگی بهتر را فراهم می‌آورد.

با نشان دادن تصویر سازه‌های آبی شوشتر که نماد ارتباط صحیح و منطقی بین انسان و طبیعت است، به دانش‌آموزان توضیح دهید که انسان از دیرباز برای استفاده منطقی از منابع طبیعی در حال تلاش بوده و در بسیاری از موارد بدون آسیب زدن به طبیعت نیازهای خود را رفع نموده است.

سپس با نمایش شکل صفحه ۳، ارتباط علم جغرافیا با سایر علوم را مورد بحث و گفت‌وگو قرار دهید. بهتر است (بنا بر جنس دانش‌آموزان) ابتدا یکی از شاخه‌های جالب را انتخاب کنید و مثال‌هایی را به کلاس ارائه نمایید.

از دانش‌آموزان بخواهید که با توجه به مفهوم جغرافیا بگویند چه مفاهیمی باید این علم را تشکیل دهد؟ با نمایش فیلم یا تصاویر از محیط‌های جغرافیایی، مباحث مربوط به مکان، روابط متقابل و دید ترکیبی در جغرافیا را با گفت‌وگو و پرسش و پاسخ آموزش دهید. تمام تلاش دبیر باید بر این اصل استوار باشد که دانش‌آموزان با گفت‌وگو به موارد و اهداف دست یابند.

برای آنها توضیح دهید که دو مفهوم مهم مکان و روابط متقابل انسان با محیط به جغرافیا مفهوم می‌بخشند و بگویند تغییر در مکان‌ها متأثر از فعالیت‌های انسان می‌باشد و از آنها بخواهید در شکل میدان آزادی در صفحه ۴ کتاب را در طی سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۹۵ با یکدیگر مقایسه نمایند.

تصاویر کتاب کمک بزرگی برای آموزش است. سد شاه عباسی طبرس به‌عنوان استفاده صحیح و بهینه انسان از طبیعت و دو نوع برداشت از منابع طبیعی یکی با عنوان رفع نیاز و دیگری با نگاه سودجویانه در صفحه ۵ برای درک مفاهیم بهتر دانش‌آموزان به شما کمک می‌نماید.

دانش‌آموزان در سال‌های ابتدایی با مفهوم نیاز و خواسته آشنا شده‌اند. از آنها بخواهید که نحوه عملکرد انسان در محیط طبیعی برای رفع نیازها و خواسته‌ها را تجزیه و تحلیل نمایند و در دو ستون

مثال‌هایی از برطرف کردن نیازها و رسیدن به خواسته‌ها بزنند و اثرات هریک بر محیط طبیعی انسان را ذکر کنند. مانند جدول زیر:

نیاز انسان	راه برطرف نمودن آن	اثرات آن بر محیط طبیعی
مواد غذایی	استفاده از زمین و فعالیت کشاورزی	از بین رفتن زمین‌های حاصلخیز
احداث جاده	کندن تونل، تغییر مسیر رودخانه‌ها	آسیب‌های جدی به محیط زیست
ساخت مسکن	استفاده از مصالح ساختمانی موجود در طبیعت	از بین بردن منابعی چون سنگ و معادن مختلف

برای تفهیم بهتر اثرات عملکرد انسان بهتر است فعالیت را به صورت گروهی در کلاس انجام دهید:

ناحیه	عملکرد مثبت انسان	عملکرد منفی انسان
کوهستانی	<ul style="list-style-type: none"> جلوگیری از فرسایش خاک تولید برق آبی ایجاد ورزش‌های مناسب استفاده از چشم‌اندازهای کوهستان در جاذبه‌های گردشگری 	<ul style="list-style-type: none"> چرای بی‌رویه دام گسترش مناطق مسکونی در نقاط مرتفع آلودگی محیط زیست کوهستان استفاده بی‌رویه از معادن سنگ در کوهستان
جنگلی	<ul style="list-style-type: none"> مدیریت صحیح و اجرای برنامه‌های گردشگری بدون آسیب زدن به جنگل مطالعات علمی در مورد آفت‌های گیاهی و بیماری‌های جانوران در جنگل‌ها کاشت درختان و توسعه جنگل‌ها در بعضی از مناطق 	<ul style="list-style-type: none"> بهره برداری بی‌رویه درختان جنگل به منظور تأمین سوخت و مواد اولیه صنایع چوب روشن نمودن آتش و سوختن جنگل احداث جاده و از بین بردن ریه‌های تنفسی زمین آلوده نمودن فضای جنگل‌ها شکار بی‌رویه حیوانات در جنگل
بیابانی	<ul style="list-style-type: none"> تولید برق از انرژی باد و خورشید استفاده از چشم‌اندازهای بیابان در جاذبه‌های گردشگری استفاده از معادن غنی بیابان‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> توسعه بیابان به واسطه فعالیت‌های انسانی از بین بردن پوشش گیاهی و حرکت ماسه‌های روان بهره برداری بی‌رویه از منابع سفره‌های آب زیرزمینی
ساحلی	<ul style="list-style-type: none"> استفاده از سواحل به عنوان تفریحگاه ایجاد بندرگاه و توسعه ارتباطات و بازرگانی تولید برق از نیروی امواج و جزر و مد استفاده از منابع پروتئینی دریا استفاده از منابع معدنی با ارزش دریا مانند نفت و قلع 	<ul style="list-style-type: none"> صید بی‌رویه ماهی و موجودات آبی آلوده کردن دریا به واسطه فاضلاب‌های فعالیت‌های انسانی آلوده کردن دریا به واسطه فعالیت‌های انسان در محیط دریایی آلوده کردن دریا به واسطه استخراج و حمل نفت

همچنین پیشنهاد می‌شود از دانش‌آموزان بخواهید برای محیط جغرافیایی خود (شهر، روستا) سؤالاتی را مطرح کنند و سپس به آنها پاسخ دهند. پاسخ به سؤالات به آنها کمک می‌کند که ویژگی‌های محل زندگی خود را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهند و مفهوم مطالعه همه‌جانبه مکان را بهتر درک می‌کنند (در انجام این فعالیت می‌توانید از کتاب استان‌شناسی کمک بگیرید).

برای ورود به دید ترکیبی در جغرافیا می‌توانید یک‌بار دیگر از تعریف مفهوم جغرافیا کمک بگیرید و بر روی تابلو بنویسید «روابط متقابل انسان و محیط» و از دانش‌آموزان سؤال کنید که چه ویژگی در این علم است و برای مطالعه آن، چه نکته‌ای مورد توجه قرار می‌گیرد و چند سؤال در رابطه با یک مکان طرح کنید و دید ترکیبی را توضیح دهید. فعالیت شماره ۲ نیز می‌تواند در این مورد به شما کمک نماید.

تصویر در ابتدا بسیار ساده به نظر می‌آید ولی با طرح سؤالات مختلف می‌توانید نظر آنها را به دید ترکیبی بیشتر جلب نمایید. به عنوان مثال :

۱ این تصویر در چه موقعی از روز گرفته شده است ؟

۲ این تصویر در چه موقعی از سال گرفته شده است ؟

۳ فعالیت اقتصادی غالب در این روستا چیست ؟

۴ آیا این روستا از جمعیت بالایی برخوردار است ؟

با طرح این سؤالات دانش‌آموزان متوجه می‌شوند که دید ترکیبی شامل مطالعه همه موارد یک مکان می‌شود. به پایان ببرید : با کمک آنچه نوشته شده بر روی تابلوی کلاس، خلاصه‌ای از درس را با کمک دانش‌آموزان انجام دهید. برای مرور عملکرد انسان در محیط از صفحه ۶ کتاب کمک بگیرید و از دانش‌آموزان بخواهید با مشورت یکدیگر فعالیت مربوط به این صفحه را انجام دهند. نمونه پر شده این جدول برای شما تهیه شده است. موارد دیگری که به نظر دانش‌آموزان می‌آید را نیز ثبت نماید.

محورهای عمده ارزشیابی

بیان مفهوم جغرافیا، مکان، روابط متقابل و دید ترکیبی همچنین ارائه مثال‌هایی از محیط جغرافیایی، توضیح جایگاه جغرافیا و ارتباط آن با سایر علوم، اظهار نظر درباره عملکرد مثبت و منفی انسان در محیط جغرافیایی و کلیه مواردی که در انتظارات یادگیری مطرح شده، محور ارزشیابی هستند.

ملاک	سطح ۱	سطح ۲	سطح ۳
درک مفهوم جغرافیا	مفاهیم مکان و روابط متقابل انسان با محیط را درک و توضیحاتی را ارائه دهند.	رابطه بین انسان و محیط و عملکرد مثبت و منفی انسان را با مستندات توضیح دهند.	با استناد به محیط زندگی خود عملکرد مثبت و منفی انسان را بر روی محیط طبیعی خود نقد و بررسی کنند.

دانستنی‌های معلم

پل طبیعت تهران: این پل در سال ۱۳۹۳ خورشیدی افتتاح گردیده، یک پل سه طبقه پیاده‌رو و غیرخودرویی است که در عباس‌آباد تهران قرار دارد. این پل که از نمادهای شهر تهران است از عرض بزرگراه مدرس می‌گذرد و بوستان‌های طالقانی در شرق و حضرت ابراهیم (آب و آتش) در غرب را به هم متصل می‌کند. کارشناسان در طراحی این پل چند مورد مهم را مدنظر قرار دادند که اولین اولویت توجه به مسائل محیط‌زیست بود. با توجه به اینکه پل طبیعت در نقطه‌ای واقع شده است که برخی از شاهراه‌های پایتخت مانند بزرگراه مدرس، همت، حقانی و رسالت از بالای این پل به خوبی دید دارد، محل جانمایی آن نیز از اهمیت زیادی برخوردار است. طراح و مجری این پل خانم مهندس، لیلیا عراقیان، است که وی جزء ۵ انتخاب برتر ۳۰۰ معمار برجسته جهان در مسابقه معمارشهری در سال ۲۰۱۵ شد. پل طبیعت در سال ۱۳۹۳ به‌عنوان سازه برتر فولادی ایران شناخته شد. در همان سال جایزه بین‌المللی خشت طلایی به این پل داده شد. پل طبیعت در زمره ۶ پل برتر ایران قرار گرفته است.

سازه‌های آبی شوشتر: مجموعه‌ای به هم پیوسته از پل‌ها، بندها، آسیاب‌ها، آبشارها، کانال‌ها و تونل‌های عظیم هدایت آب هستند که در ارتباط با یکدیگر کار می‌کنند و در دوران هخامنشیان تا ساسانیان، جهت بهره‌گیری بیشتر از آب ساخته شده‌اند. در سفرنامه مادام ژان دیولافوا باستان‌شناس نامدار فرانسوی از این محوطه به عنوان بزرگ‌ترین مجموعه صنعتی پیش از انقلاب صنعتی یاد شده است. این مجموعه در مسیر «رودخانه گرگر» که خود از شاهکارهای فنی و مهندسی اعصار کهن است، بنا شده است. رود گرگر کاملاً به صورت مصنوعی و دست‌کنند ساخته شده و احداث آن را به عصر اردشیر بابکان، پادشاه ساسانی نسبت داده‌اند. مجموعه آسیاب‌ها و آبشارهای شوشتر با توجه به زمان ساخت از شاهکارهای فنی و مهندسی در جهان است. این شاهکار مهندسی هم در ایران و هم در جهان بی‌نظیر است. مجموعه آسیاب‌ها و آبشارهای شوشتر در سال ۱۳۷۷ توسط سازمان میراث فرهنگی در فهرست آثار ملی به ثبت رسید. همچنین این مجموعه به عنوان دهمین اثر ایران به کمیته میراث جهانی یونسکو معرفی شد و در سال ۲۰۰۹ با عنوان نظام آبی تاریخی شوشتر در فهرست میراث جهانی یونسکو به ثبت جهانی رسید.

طاق شاه عباسی: قدیمی‌ترین و بزرگ‌ترین سد قوسی جهان با ارتفاع ۶۰ متر و عرض تاج ۱ متر نازک‌ترین سد جهان و همچنین برای مدت ۵۵ سال بلندترین سد طاقی در جهان، در نزدیکی روستای ۷۰۰ ساله خرو در ۲۷ کیلومتری شهر طبرس قرار دارد. ساخت این سد را به زمان صفویه نسبت می‌دهند. در بسیاری از گوشه‌های سد یا طاق شاه عباسی، سنگ نگاره‌هایی چون نقوش بزکوهی دیده می‌شود. اینها نمادهایی از درخواست فراوانی آب، زاینده‌گی و فراوانی نعمت هستند.

منابع

- بهفروز، فاطمه، زمینه‌های غالب در جغرافیای انسانی، دانشگاه تهران، ۱۳۸۸.
- بیگ‌محمدی، حسن، مقدمه‌ای بر تاریخ علم جغرافیا، دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۷.
- پوراحمد، قلمرو فلسفه جغرافیا، دانشگاه تهران، ۱۳۸۵.
- شکویی، حسین، فلسفه جغرافیا، گیتاشناسی، ۱۳۷۹.
- شکویی، حسین، اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا (جلد اول)، گیتاشناسی، ۱۳۹۰.
- گنجی، محمدحسن، جغرافی در ایران، گیتاشناسی، ۱۳۸۰.

روش مطالعه در جغرافیا

درس دوم

هدف کلی

دانش‌آموزان با آگاهی و شناخت سؤالات کلیدی جغرافیا را بیان نموده و مراحل گام‌های تحقیق را با مثال‌هایی توضیح دهند.

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با خواندن این درس بتوانند :
- سؤالات کلیدی جغرافیا را بیان کنند.
- سؤالات کلیدی جغرافیا را در قالب مثال توضیح دهند.
- گام‌های تحقیق در جغرافیا را بیان نموده و منظور هر یک را در قالب مثال توضیح دهند.
- روش مطالعه میدانی و کتابخانه‌ای را بررسی و مقایسه کنند.
- مسائل مربوط به محیط زندگی خود که با آن مواجه هستند را جهت تحقیق پیشنهاد کنند.
- به همیاری و عضویت در گروه تحقیقی جهت انجام یک تحقیق محلی راغب باشند.
- لیستی از سؤالاتی که در محیط زندگی خود با آن مواجه هستند را به کلاس گزارش دهند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، نمونه پژوهش‌های دانش‌آموزی، نمونه پرسش‌نامه و سؤالات مصاحبه جهت آشنایی دانش‌آموزان، فیلم و مجموعه تصاویر هوایی و ماهواره‌ای برای این درس مناسب است.

آماده کنید: در صورت امکان تعدادی پژوهش دانش‌آموزی را به کلاس بیاورید و در اختیار گروه‌های کلاس قرار دهید.

از دانش‌آموزان بخواهید به مدت ۱۰ دقیقه، پژوهش‌ها را به صورت گروهی بررسی کنند.

این کار زمینه خوبی برای آنها فراهم می‌آورد تا ذهنیتی نسبت به پژوهش پیدا کنند. از هر گروه بخواهید ابتدا به فهرست پژوهش مراجعه کنند و مقدار فصل‌ها و زیرمجموعه هر یک از آنها را مورد بررسی قرار دهند. همچنین از گروه‌ها بخواهید چکیده پژوهش انجام شده را بخوانند و لیستی از موادی که در آن توضیح داده شده است تهیه نمایند. آموزش دهید: با توجه به اینکه دانش‌آموزان یک پژوهش واقعی را دیده‌اند پس آماده ورود به مباحث درس هستند.

برای شروع به آنها بگویید که پیش‌زمینه هر تحقیق را سؤال مشخص می‌کند. با طرح سؤالات کلیدی جغرافیا وارد بحث شوید.

سؤالات کلیدی جغرافیا را در تابلوی کلاس به این شکل بنویسید:

– چه چیز (What)؟

– کجا (Where)؟

– چرا آن‌جا (Why)؟

– چگونه به وجود می‌آید (How)؟

– چه کسی (Who)؟

– کی (When)؟

سپس از آنها بخواهید نظرشان را در مورد این واژه‌ها توضیح دهند و یک مثال از محیط پیرامون خود بزنند. سپس از آنها بخواهید به صفحه ۹ کتاب توجه کنند و با خواندن بریده روزنامه به سؤالات کلیدی جغرافیایی این بریده روزنامه پاسخ دهند.

– توجه دانش‌آموزان را به سؤالی که حس کنجکاوی انسان را برمی‌انگیزد، جلب کنید و از آنها بپرسید آیا تاکنون شده است سؤالی درباره محیط اطراف خود مطرح شده که تمایل به فهمیدن و پاسخ دادن به آن داشته باشند؟

نمونه‌های آن را در کلاس بازگو کنند. برای آمادگی بیشتر دانش‌آموزان خودتان مثال‌هایی بزنید، مانند:

۱ چرا شهر ما در کنار رودخانه بنا شده است؟

۲ آیا مدارس شهر از امکانات یکسانی برخوردار است؟

۳ آیا افزایش وسایل نقلیه سبب افزایش استفاده از سوی مردم می‌شود؟

۴ آیا سرچشمه رودهای این منطقه یکسان است؟

۵ چرا در تعطیلات نوروزی منطقه ما با ازدحام جمعیت روبه‌رو می‌شود؟

سپس به بحث تحقیق در جغرافیا وارد شوید.

باید هر گام با آرامش و ذکر مثال‌های روشن و واضح بیان شود. با کمک دانش‌آموزان یک یا دو موضوع را تا انتهای گام‌ها، مورد توجه قرار دهید.

نکته مهم اینکه تمام مثال‌ها توسط دانش‌آموزان زده شود.

در گام سوم ضمن ارائه روش‌های مطالعه و تحقیق در جغرافیا این روش‌ها را با هم مقایسه و جایگاه هر کدام مشخص شود. در این مرحله می‌توانید با نمایش تصاویر مختلف، یکی از ابزارهای مهم مطالعات جغرافیایی را معرفی کنید.

آوردن نمونه پرسش‌نامه و سؤالات مصاحبه می‌تواند کمک خوبی به دانش‌آموزان باشد.

تمام گام‌های انجام تحقیق را با کمک دانش‌آموزان به پایان برسانید و خلاصه آنها را بر روی تابلوی کلاس بنویسید. برای این کار می‌توانید از یک دانش‌آموز کمک بگیرید.

پرسش و پاسخ حین ارائه مطالب روشن می‌کند که دانش‌آموزان در چه موقعیتی نسبت به مطالب ارائه شده هستند. سپس از دانش‌آموزان بخواهید که صفحه ۱۲ کتاب را باز کنند و به صورت انفرادی جدول را پر نمایند. برای آنها زمان تعیین کنید و در پایان زمان از آنها بخواهید که به صورت گروهی درباره پاسخ‌های خود گفت‌وگو کنند.

به پایان بپردازید: با توجه به تابلوی کلاس که پرسش‌های مهم جغرافیایی و مراحل تحقیق بر روی آن ثبت شده است، مطالب را جمع‌بندی کنید. بهتر است جمع‌بندی توسط دانش‌آموزان انجام شود و با چند مثال مختلف به تعمیق یادگیری کمک کنید.

پیشنهاد می‌شود در صورت تمایل دانش‌آموزان، این درس به‌عنوان یک واحد یادگیری در طول سال تحصیلی مورد توجه قرار گیرد. تشکیل دو یا سه گروه در کلاس و تعیین یکی از موضوع‌های مورد توجه دانش‌آموزان به‌عنوان کار تحقیقی، می‌تواند روح کار دسته‌جمعی را در آنها تقویت کند. انجام یک پژوهش در طول سال و پیگیری مداوم آن و تلاش برای رسیدن به پاسخ گروهی، تأثیر زیادی در آینده این دانش‌آموزان دارد.

البته پیگیری مداوم و علمی دبیر کمک و راهنمای خوبی در انجام کار در طول سال تحصیلی دارد.

محورهای عمده ارزشیابی

با توجه به انتظارات یادگیری، بیان سؤالات کلیدی با ذکر مثال، مراحل روش تحقیق جغرافیا با ذکر مصادیق و مثال، روش‌های مطالعه میدانی و کتابخانه‌ای و تعیین موضوعاتی که در قالب یک پژوهش جای می‌گیرد برای ارزشیابی مناسب است.

سطح ۳	سطح ۲	سطح ۱	ملاک
یک پژوهش جغرافیایی را در کلاس ارائه و آن را نقد و بررسی نماید.	یک موضوع را انتخاب نموده و ۵ گام اساسی یک پژوهش جغرافیایی را ارائه دهد.	سؤالات کلیدی جغرافیا را بیان نموده و مراحل پژوهش در جغرافیا را توضیح دهد.	روش تحقیق در جغرافیا

دانستنی‌های معلم

طوفان بیست و هشتم تیر ماه ۱۳۹۴ کن و سولقان تهران

در عصر روز یکشنبه ۲۸/۴/۹۴ بر اثر بارندگی و سیل مقداری از کوه‌های سمت امامزاده داوود ریزش و تعدادی از درختان شکسته و به همراه مقداری سنگ حرکت کرده و در مسیر پل کیگا قرار گرفتند که تعدادی از شهروندان که در مسیر رود قرار داشتند جان خود را از دست دادند. دوکارگر چینی شاغل در پل سنگان آزادراه تهران - شمال هم در بین کشته شدگان حادثه بودند. این حادثه ۲۰ کشته برجا گذاشت.

روش کتابخانه‌ای: در تمامی تحقیقات علمی مورد استفاده قرار می‌گیرد، ولی در بعضی از آنها در بخشی از فرایند تحقیق از این روش استفاده می‌شود و در بعضی از آنها موضوع تحقیق از حیث روش، کاملاً کتابخانه‌ای است و از آغاز تا انتها متکی بر یافته‌های تحقیق کتابخانه‌ای است در تحقیقاتی که ظاهراً ماهیت کتابخانه‌ای ندارند نیز محققان ناگزیر از کاربرد روش‌های کتابخانه‌ای در تحقیق خود هستند. در این گروه تحقیقات اعم از توصیفی، علی، همبستگی، تجربی و غیره، محقق باید ادبیات و سوابق مسئله و موضوع تحقیق را مطالعه کند. در نتیجه، باید از روش‌های کتابخانه‌ای استفاده کند و نتایج مطالعات خود را در ابزار مناسب اعم از فیش، جدول و فرم، ثبت و نگهداری نماید و در پایان کار نسبت به طبقه‌بندی و بهره‌برداری از آنها اقدام کند.

روش میدانی: به روش‌هایی اطلاق می‌شود که محقق برای گردآوری اطلاعات ناگزیر است به محیط بیرون از جمله جامعه انسانی یا سازمانی برود و با مراجعه به افراد یا محیط، و نیز برقراری ارتباط مستقیم با واحد تحلیل یعنی افراد، اعم از انسان، مؤسسات، سکونت‌گاه‌ها، موردها و غیره، اطلاعات موردنظر خود را گردآوری کند. در واقع، او باید ابزار سنجش یا ظروف اطلاعاتی خود را به میدان ببرد و با پرسشگری، مصاحبه، مشاهده و تصویربرداری آنها را تکمیل نماید و سپس برای استخراج، طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل به محل کار خود برگردد.

منابع

- آلدویچ، فرانک ت. و جان ف. لونسبری، درآمدی بر روش‌ها و فنون میدانی در جغرافیا، ترجمه بهلول علیجانی، تهران: سمت، ۱۳۷۱.
- اوانزا، ک. م، مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم تربیتی، ترجمه محمدعلی فرجاد، تهران: الهام، ۱۳۶۱.
- بالدویچ، ک. پ، روش‌های مطالعه، ترجمه علی‌اکبر سیف، تهران: رشد، ۱۳۷۰.
- تاجداری، پرویز، روش‌های علمی تحقیق همراه با نظریه ارزشیابی، ناشر: اتا، ۱۳۹۱.
- حافظ‌نیا، محمدرضا، مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، سمت، ۱۳۹۳.
- محمدی، حسین، مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق علمی در جغرافیا، دانشگاه تهران، ۱۳۹۳.

فصل ۲

جغرافیای طبیعی ایران

❁ کوه های ماه نشان - زنجان

موقعیت جغرافیایی ایران

درس سوم

هدف کلی

دانش‌آموزان مفاهیم موقعیت نسبی و ریاضی را درک نموده و به اهمیت موقعیت نسبی و ریاضی و مرزهای سیاسی ایران پی برده و نسبت به شهدا که حافظان مرزهای سیاسی کشور بوده حس قدرشناسی داشته باشند.

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با خواندن این درس بتوانند:
- مفاهیم موقعیت نسبی و ریاضی را تعریف کنند.
- با استفاده از نقشه ایران طول و عرض جغرافیایی آن را مشخص کنند.
- موقعیت‌های فرضی ایران را در نقاط مختلف بررسی و آنها را باهم مقایسه کنند.
- دلایل اهمیت منطقه خلیج فارس را توضیح دهند و ویژگی‌های کشورهای این منطقه را مقایسه کنند.
- مفهوم مرز و انواع آن را توضیح دهند.
- اهمیت دسترسی به آبهای آزاد را بیان کنند.
- علل اهمیت تنگه هرمز را توضیح دهند.
- مزایای مرزهای دریایی شمال و جنوب کشور را برشمرند و با یکدیگر مقایسه کنند.
- درباره موقعیت نسبی ایران و مجاورت با تنگه هرمز احساس غرور کنند.
- نسبت به شهدا که حافظان مرزهای سیاسی کشور بوده حس قدرشناسی داشته باشند.

مواد و وسایل مورد نیاز

نقشه جهان‌نما، نقشه‌های بزرگ مقیاس از منطقه خلیج فارس، نقشه ایران، نمایش فیلم‌هایی از تنگه هرمز و حمل و نقل دریایی. سرود جمهوری اسلامی ایران.

آماده کنید: بهترین شروع برای درس، این پرسش است، مکان نشستن شما در کلاس کجاست؟ آنها را راهنمایی کنید که در کدام ستون و ردیف کلاس نشسته‌اند و یا اینکه محل نشستن آنها نسبت به میز معلم، در ورودی کلاس و پنجره‌های کلاس چگونه است.

با طرح این پرسش و پاسخ دانش‌آموزان می‌توانید مفهوم موقعیت ریاضی و نسبی را به سادگی توضیح دهید. آموزش دهید: با توجه به مطالب ذکر شده فعالیت‌های صفحه ۱۴ و ۱۵ را انجام دهید.

با مراجعه به کتاب استان‌شناسی موقعیت ریاضی و نسبی استان محل زندگی دانش‌آموزان را مشخص کنید. (فعالیت ۱-۱)

با استفاده از نرم‌افزار Google Earth از دانش‌آموزان بخواهید که موقعیت ریاضی و منزل خود را مشخص نمایند. (۱-۲)

از دانش‌آموزان بخواهید با استفاده از نقشه صفحه ۱۴ مختصات جغرافیایی ایران را روی نقشه صفحه ۱۵ پیدا کنند. (فعالیت ۲-۱). ایران در عرض جغرافیایی ۲۵ تا ۴۰ درجه و طول جغرافیایی ۴۴ تا ۶۳ درجه قرار گرفته است.

سپس به صورت گروهی فعالیت ۲ را انجام بدهند، مطمئناً جواب‌های متفاوت و جالبی خواهند داد زیرا قرارگیری فرضی ایران در شمال کانادا یا آمریکای جنوبی شرایطی متفاوت را ایجاد می‌کند که شما می‌توانید به کاهش دمای هوا در موقعیت کانادا و یا افزایش دما و رطوبت در موقعیت آمریکای جنوبی هوا اشاره کنید. برای درک بهتر دانش‌آموزان از موقعیت نسبی آنها را به نقشه جنوب غربی آسیا که قبلاً در مطالعات اجتماعی هشتم هم آن را خوانده‌اند ارجاع دهید زیرا با نگاه کردن به این نقشه محل قرارگیری و موقعیت نسبی ایران در کنار دریای عمان و خلیج فارس و مجاورت با تنگه هرمز و همسایگانیش را به خوبی متوجه می‌شوند و می‌توانند فعالیت صفحه ۱۶ را به خوبی انجام دهند.

دانش‌آموزان در سال هشتم با منطقه جنوب غربی آسیا آشنا شده‌اند، اما در این درس با موقعیت نسبی ممتاز ایران آشنا می‌شوند. از آنها بخواهید که با خواندن متن علل اهمیت این منطقه را برشمرند و درباره آن بحث و گفت‌وگو کنند.

بار دیگر مفهوم موقعیت نسبی را برای دانش‌آموزان توضیح دهید و اهمیت منطقه جنوب غربی آسیا را با ذکر این دلایل توضیح دهید.

دلایل اهمیت منطقه خلیج فارس و تنگه هرمز عبارت‌اند از:

۱ نقش ارتباطی بین سه قاره آفریقا، اروپا و آسیا

۲ وجود بزرگ‌ترین منبع انرژی جهان

۳ وجود بازار بزرگ مصرف به واسطه درآمدهای نفتی

۴ قرارگیری در مرکز و قلب جهان اسلام

در فعالیت صفحه ۱۸ دانش‌آموزان با مطالعه جدول موقعیت ایران و همسایگانش می‌توانند جدول زیر را پر نمایند، همکاران گرامی توجه داشته باشند که این اطلاعات صرفاً برای آشنایی بیشتر دانش‌آموزان با موقعیت ایران در منطقه خلیج فارس است و این اطلاعات به هیچ‌وجه در ارزشیابی نباید مورد استفاده قرار گیرد.

فعالیت صفحه ۱۸

عربستان - ایران - عراق - عمان - امارات متحده عربی - کویت - قطر - بحرین	رتبه در وسعت
ایران - عراق - عربستان - امارات متحده عربی - کویت - عمان - بحرین - قطر	رتبه در جمعیت
عربستان - عراق - ایران - امارات متحده عربی - کویت - قطر - بحرین - عمان	رتبه در تولید نفت

برای ورود به بحث مرزهای سیاسی می‌توانید یک‌بار دیگر مفهوم مرز را که دانش‌آموزان در پایه ششم آن را خوانده‌اند توضیح دهید و به آنها بگویید که نمودار دایره‌ای نشان می‌دهد که ایران به علت وسعتش یکی از بزرگ‌ترین کشورها از نظر تعداد همسایگان در منطقه می‌باشد.

موضوع دیگر تنوع مرزها در ایران است که ما انواع مرزها را دارا هستیم و مرزهای خشکی و دریایی از بیشترین طول برخوردارند.

راه‌های هوایی امروزه یکی از راه‌های ارتباطی مهم جهان است و تمامی کشورها از آن برخوردارند، اما دسترسی به راه‌های آبی آزاد برای همه کشورها میسر نمی‌باشد.

از نقشه جهان نما استفاده کنید و از دانش‌آموزان بخواهید چند کشور را که به دریای آزاد راه ندارند را نام ببرند.

کشورهایی که به دریاهای آزاد راه ندارند	قاره
.....	آسیا
.....	آمریکا
.....	آفریقا
.....	اروپا

به آنها کمک کنید و در هر قاره نام چند کشور را بگویید تا سریع‌تر به اسامی این کشورها دسترسی پیدا کنند. به عنوان مثال: قاره آسیا: افغانستان، ترکمنستان، تاجیکستان، مغولستان و قاره اروپا: سوئیس، اتریش و مجارستان و قاره آفریقا: مالی، چاد، نیجر، کنگو و قاره آمریکا: بولیوی و پاراگوئه.

برای دانش‌آموزان توضیح دهید که کشور ما به علت موقعیت جغرافیایی و همجواری با دریای عمان و خلیج فارس امکان دسترسی به آبهای آزاد را دارد و این امتیاز بزرگی برای ما محسوب می‌شود زیرا امکان ارتباط را با سایر نقاط جهان فراهم می‌سازد. علاوه بر آن دریاها منابع غذایی فراوان و منابع معدنی باارزشی را برای ما فراهم می‌کنند.

از دانش‌آموزان بخواهید درباره اهمیت تنگه هرمز به صورت گروهی بحث و گفت‌وگو کنند و موارد ذکر شده را بر روی تابلو بنویسند.

فعالیت ۵ دانش‌آموزان را به انجام یک کار تحقیقی در مورد زندگی نامه یکی از شهدای دفاع مقدس استان محل زندگی خود تشویق می‌نماید. این فعالیت را در کلاس انجام دهید تا دانش‌آموزان متوجه شوند که مرزهای یک کشور اهمیت زیادی دارد و در حفظ آن جوانان رشیدی جان خود را از دست داده‌اند. در فعالیت انتهایی درس از دانش‌آموزان بخواهید مرزهای آبی شمال و جنوب ایران را از نظر مزایایی که به وجود آورده‌اند با یکدیگر مقایسه کنند.

به پایان بپردازید: با مرور مطالب گفته شده باز بر جایگاه ویژه ایران در منطقه تأکید کنید و با کمک نقشه‌های موجود در کلاس این موقعیت نسبی ویژه را برای دانش‌آموزان بیشتر باز کنید. به آنها کمک کنید تا بار دیگر ویژگی‌های منطقه خلیج فارس را مرور کرده و به اهمیت دسترسی به آبهای آزاد بیشتر پی ببرند.

محورهای عمده ارزشیابی

بیان مفاهیم موقعیت ریاضی و نسبی، همچنین ارائه مثال‌هایی از آنها، ذکر اهمیت منطقه خلیج فارس و تنگه هرمز، توضیح جایگاه ویژه ایران در منطقه، کامل نمودن جدول موقعیت ایران، انجام فعالیت‌های موقعیت ریاضی ایران، مفهوم مرزهای سیاسی و اهمیت آنها، تحقیقی در مورد یکی از شهدای استان محل زندگی خود و کلیه مواردی که در انتظارات یادگیری مطرح شده، محور ارزشیابی هستند.

ملاحظات تدریس / دانستنی‌های معلم

برای بحث اهمیت راه‌های آبی بهتر است از مجموعه فیلم‌های بازرگانی دریایی و یا اهمیت تنگه هرمز فیلمی را به دانش‌آموزان نشان دهید تا ارزش و اهمیت موضوع برایشان روشن‌تر شود. در بسته آموزشی که در گروه در حال بررسی و تهیه می‌باشد حتماً این فیلم‌ها لحاظ خواهد شد.

سطح ۳	سطح ۲	سطح ۱	ملاک
انواع مرزهای سیاسی را با یکدیگر مقایسه کرده و مزایا و معایب آنها را برشمرند.	موقعیت نسبی و ریاضی ایران را با مستندات توضیح دهند و مزایای نسبی ایران را با استفاده از نقشه به کلاس ارائه دهند.	تفاوت موقعیت ریاضی و نسبی را درک و توضیحات هر یک را به کلاس ارائه دهند.	مفاهیم موقعیت ریاضی و نسبی

دانستنی‌های معلم

کشور محصور در خشکی

(کشور بی‌دریا) به کشوری اطلاق می‌شود که هیچ‌گونه دسترسی به آبهای آزاد (اقیانوس‌ها و دریاها) نداشته باشد. در حال حاضر ۴۳ کشور در دنیا محصور در خشکی هستند.

لیختن‌اشتاین	زامبیا	بوتسوانا	اتریش
مالاوی	زیمبابوه	بورکینا فاسو	اتیوپی
مالی	سان مارینو	بوروندی	آذربایجان
مجارستان	سوئیس	بولیوی	ارمنستان
مغولستان	سوازیلند	پاراگوئه	ازبکستان
مقدونیه	صربستان	تاجیکستان	اسلواکی
مولداوی	قرقیزستان	ترکمنستان	افغانستان
نپال	قزاقستان	جمهوری آفریقای مرکزی	آندورا
نیجر	لائوس	جمهوری چک	اوگاندا
واتیکان	لسوتو	چاد	بلاروس
	لوکزامبورگ	رواندا	بوتان

منابع

- عزتی، عزت، ژئوپلتیک در قرن بیست و یکم، سمت، ۱۳۸۰.
- حافظ نیا، محمدرضا، خلیج فارس و نقش استراتژیک تنگه هرمز، سمت، ۱۳۷۸.
- حافظ نیا، محمدرضا و حسین ربیعی، مطالعات منطقه‌ای خلیج فارس، سمت، ۱۳۹۲.
- میرحیدر، دره، اصول و مبانی جغرافیای سیاسی، پیام نور، ۱۳۷۱.
- مجتهدزاده، پیروز، جغرافیای سیاسی سیاست جغرافیایی، سمت، ۱۳۹۲.

ناهمواری های ایران

درس چهارم

هدف کلی

دانش آموزان با آگاهی و شناخت از ناهمواری های ایران و تحولات و تغییرات در آنها با نوع فعالیت های اقتصادی در این مناطق آشنا شده و به این همه تنوع ناهمواری ها و فعالیت های مرتبط به آن افتخار می کنند.

انتظارات یادگیری

- انتظار می رود دانش آموزان با خواندن این درس بتوانند :
 - با استفاده از نقشه چگونگی پراکندگی ناهمواری های ایران را توضیح دهند.
 - رابطه پراکندگی ناهمواری ها و توزیع جمعیت ایران را بیان کنند.
 - عوامل طبیعی و انسانی اثرگذار بر تغییر شکل ناهمواری ها را توضیح دهند.
 - بر روی نقشه ناهمواری، تقسیمات ناهمواری های ایران را مشخص کنند.
 - نحوه تشکیل کوه های ایران مانند زاگرس و البرز را توضیح دهند.
 - مهم ترین ارزش های اقتصادی دشت ها و جلگه ها را بیان کرده و نقش انسان را در تغییرات آنها نام ببرند.
 - از ناهمواری های محل زندگی خود مطالبی جمع آوری کرده و به کلاس گزارش دهند.

مواد و وسایل مورد نیاز

نقشه توزیع مکانی جمعیت، نقشه ناهمواری های ایران و نقشه ناهمواری های محل تدریس شما در قطع دیواری، عکس های مختلف از ناهمواری های جغرافیایی، فیلمی از پراکندگی ناهمواری های ایران و محل زندگی دانش آموزان.

آماده کنید : تصاویر متفاوت از ناهمواری های ایران کمک بزرگی به شما در تدریس این درس خواهد بود. خوشبختانه امکان عکس برداری از مناظر محیط طبیعی که مورد بازدید دانش آموزان قرار می گیرند و یا در جریان سفرهای خانوادگی به این محیط ها سفر می کنند با تلفن های همراه گسترده گی بیشتری یافته است.

این تصاویر می‌توانند به‌عنوان یکی از منابع عمده و برانگیزاننده تدریس ناهمواری‌های ایران تبدیل شوند و به کلاس‌ها راه یافته و مواد مناسبی را برای تدریس در اختیار دبیران محترم قرار دهند. همچنین دسترسی به نقشه‌ها در حال حاضر با توجه به منابع رسانه‌ای بسیار ساده‌تر از گذشته شده است.

ارائه این درس به بیش از یک جلسه نیاز دارد. بهتر است جلسه اول را به بازدید میدانی اختصاص دهید. با توجه به ماهیت این درس، محیط بیرون از مدرسه بهترین مکان برای ارائه آن است. مشاهده محیط جغرافیایی محل زندگی با هر شرایطی زمینه خوبی برای درک بهتر این درس فراهم می‌کند. با توجه به اطلاعات دانش‌آموزان در سال‌های قبل از ناهمواری‌های ایران، می‌توان با کمک آنان درس را پیش برد. یکی از ویژگی‌های دروس مرتبط با جغرافیای طبیعی داشتن امکان اجرای آنها در محیط طبیعی و بازدیدهای میدانی است. حتی اگر به قیمت گلی شدن کفش‌ها و لباس‌های دانش‌آموزان و معلم تمام شود. از این رو بر روش فعالیت میدانی و کار گروهی تأکید می‌شود. با این حال مراقبت از سلامتی خود و دانش‌آموزان از اولین اولویت‌هاست. این درس را با حفظ نکات ایمنی کامل می‌توان در محیط‌های طبیعی قابل دسترسی از لحاظ تنوع ناهمواری‌های ایران (کوهستان، پایکوه، دشت، جلگه و...) آموزش داد. هرگز به سراغ مناطق کوهستانی مرتفع، دشت‌های دور از دسترس و محیط‌های پرخطر از این دست نروید و به‌خاطر داشته باشید مسئولیت حفظ جان دانش‌آموزان با همکاران محترم است و دانش‌آموزان در چنین سنی در بالاترین سطح فعالیت‌های جسمانی به‌سر می‌برند. از تدریس درس ناهمواری‌های کشور به‌دلیل اهمیت آن خاطره‌ای خوش برای فراگیران خود بسازید. لازم است دبیران محترم قبل از اجرای بازدیدهای میدانی، آمادگی کامل از محیط و روش اجرای این بازدیدها را کسب کرده باشند.

با توجه به ناهمواری‌های منطقه محل زندگی دانش‌آموزان پیشنهاد می‌شود که از ناهمواری غالب همان‌جا شروع کنید. با توضیح ناهمواری محل زندگی و با بهره‌گیری از اطلاعات قبلی آنان موضوع را بسط دهید. در حین بازدید، پرسش‌هایی را مطرح کنید و از دانش‌آموزان بخواهید حین مشاهده دقیق به آنها پاسخ دهند. باز هم تأکید می‌شود نکته بسیار مهم در بازدید میدانی توجه به نکات ایمنی و حفظ جان دانش‌آموزان است. اطلاع دقیق از محل بازدید و شناخت محیط‌های پرخطر بسیار مهم است. قبل از شروع بازدید نکات ایمنی را به دانش‌آموزان تذکر دهید. هرگز به مناطقی که احتمال بروز حادثه و خطر را دارند، نزدیک نشوید. آموزش دهید: انجام بازدید میدانی زمینه‌های خوبی برای ارائه مباحث کتاب فراهم کرده است. با نصب نقشه دیواری ناهمواری‌های ایران در کلاس از دانش‌آموزان بخواهید با کمک راهنما و آموخته‌های قبلی خود به تشریح ناهمواری‌های ایران بپردازند. با اضافه کردن نقشه جمعیت کنار نقشه ناهمواری ضمن بررسی آن به صورت گروهی به مقایسه آن بپردازید. با طرح سؤالات به دانش‌آموزان اجازه دهید بررسی کنند و از آنها بخواهید که ضمن قرارگیری کنار نقشه‌ها و ضمن توضیح، موارد را بر روی نقشه‌ها نشان دهند. با استفاده از نقشه ناهمواری‌های ایران و با کمک دانش‌آموزان به بررسی و توضیح بخش‌های مختلف

ناهمواری‌ها و بخش‌های هموار بپردازید.

برای تفهیم هر بخش بهتر است فعالیت‌های مربوط به هر بخش را در همان بخش انجام دهند. به‌طور مثال، فعالیت ۱ صفحه ۲۵ مربوط به بخش گستره البرز پس از نمایش و توضیحات لازم انجام شود و از دانش‌آموزان بخواهید که از کتاب درسی خود برای رسیدن به پاسخ‌ها استفاده کنند. در بخش‌هایی که نیاز به بررسی و جمع‌آوری اطلاعات بیرون از مدرسه را دارد از آنها بخواهید تا در جلسه بعد ارائه دهند.

به یاد داشته باشید در حین تدریس، تنوع جغرافیایی در ایران مورد توجه قرار گیرد. شناخت قابلیت‌ها و نقش انسان در بهره‌گیری از محیط‌های جغرافیایی مهم است. اطلاع از نقش مثبت و منفی هر فرد در محیط‌های جغرافیایی کمک زیادی برای آمادگی دانش‌آموزان به‌عنوان یک عامل تأثیرگذار در پیشرفت و توسعه کشور دارد.

در بخش‌هایی از متن درس از دانش‌آموزان خواسته شده است که پاسخ‌هایی علاوه بر آنچه آورده شده است، بدهند.

در این درس فعالیت‌های مربوط به «شناخت محل زندگی خود» با این دیدگاه طراحی شده که به دانش‌آموزان اختیار انتخاب انجام فعالیت با توجه به محل زندگی‌شان داده شود. فعالیت ۲ مربوط به مناطق کوهستانی، فعالیت ۳ مربوط به دشت‌های داخلی و فعالیت ۴ به نواحی جلگه‌ای مربوط است. از دانش‌آموزان خود بخواهید فعالیت مربوط به جغرافیای محل زندگی‌شان را با دقت پاسخ دهند. به آنها فرصت بدهید تا با جمع‌آوری مطالب مختلف گزارش غنی به کلاس آورده و ارائه نمایند. این کار کمک می‌کند تا آنان نسبت به محل زندگی خود آشنایی بیشتری داشته باشند. از دانش‌آموزان بخواهید برای انجام این فعالیت از کتاب استان‌شناسی کمک بگیرند و گزارش خود را ارائه دهند.

به پایان بپردازید: از دانش‌آموزان بخواهید در گروه‌های ۳ الی ۵ نفر با یکدیگر گفتگو کنند و خلاصه‌ای از آنچه که در کلاس یاد گرفته‌اند مکتوب نمایند. پس از اتمام وقت تعیین شده از یکی از گروه‌ها بخواهید با استفاده از نوشته خود و کمک از نقشه ناهمواری‌های نصب شده بر روی دیوار کلاس، مطالب را مرور کنند. از سایر گروه‌ها بخواهید در صورت لزوم موارد را تکمیل نمایند.

محورهای عمده ارزشیابی

مشخص کردن ناهمواری‌های ایران شامل مناطق ناهموار و هموار بر روی نقشه و تعیین تقسیمات مربوط به هر یک از آنها، بررسی رابطه بین پراکندگی جغرافیایی ناهمواری‌ها و جمعیت ایران، نحوه به‌وجود آمدن زاگرس و عوامل تغییردهنده آن، ارزش‌های اقتصادی مناطق مختلف جغرافیایی، نقش و عملکرد انسان در نواحی و تغییرات آن و کلیه مواردی که در انتظارات یادگیری می‌تواند محور ارزشیابی قرار گیرد، می‌شود.

سطوح ارزشیابی کلاسی

سطح ۳	سطح ۲	سطح ۱	ملاک
با استناد به محتوا و نقشه‌ها و بیان شباهت‌ها و تفاوت‌ها به تحلیل مناطق می‌پردازد.	با استفاده از نقشه ناهمواری‌ها و نقشه جمعیت تمام موارد محتوا را پیاده‌سازی کرده و با کمک آنها به دوستان خود تفاوت‌ها و شباهت‌های مناطق مختلف را توضیح می‌دهد.	کلیه مفاهیم و تعاریف و توضیحات ارائه شده در درس را بیان می‌کند.	ناهمواری‌های ایران

دانستنی‌های معلم

فلات ایران: فلات پهناور ایران که بیش از ۹۰ درصد از محدودهٔ جغرافیایی کشور در داخل آن قرار گرفته در بخش میانی کمربند کوهزایی موسوم به آلپ - هیمالیا قرار دارد. این فلات که در شمار فلات‌های جوان کره زمین بوده، هنوز به حرکت‌های زمین‌ساختی خود مشغول هست که از جمله دلایل اصلی آن می‌توان به تحت فشار بودنش از طرف مناطق و فلات‌های همجوار اشاره نمود؛ به‌طور مثال از طرف شمال توسط منطقه وسیع توران، از جنوب شرق به وسیله فلات بزرگ دکن و هند، از جنوب غرب توسط نواحی پهناور صحرای عربستان و فلات عربی که از توده عظیم آفریقا جدا شده است، تحت فشار و چین‌خوردگی‌ست؛ یعنی نواحی و مناطق مذکور، هر سال به دلیل حرکت لایه‌های زیرین زمین و توده زمین‌ساختی خود، بین ۳ تا ۵ سانتی‌متر به طرف فلات ایران در حرکت‌اند که این امر موجب حرکات زمین‌ساختی و کوه‌زایی در درون فلات ایران می‌گردد.

قله دماوند: «کوه بسیار مرتفع و عظیمی است که زمستان و تابستان، قلهٔ آن از برف پوشیده شده و هیچ‌کس نمی‌تواند بر فراز و یا نزدیکی آن قله برسد.» این عبارت توسط «ابودلف» جغرافی‌دان و معدن‌شناس معروف نوشته شده که در سال ۳۳۱ خورشیدی برابر با ۹۵۲ میلادی یعنی بیش از ۱۰۰۰ سال قبل، عازم صعود به قله دماوند شد. وی اگر چه به قله نرسید اما حداقل سابقه‌ای یک هزار ساله و مستند از کوهنوردی بر دماوند برجای گذاشته است. قله دماوند دارای جاذبه‌های فراوانی است که می‌توان گفت همه کوهنوردان کشور، آرزوی حداقل یک‌بار قرار گرفتن در کنار قله‌اش را دارند. تاکنون بسیاری از کوهنوردان بزرگ جهان نیز از جمله «رینهولد مسنر»، توان و قدرت خود را در آن به آزمایش گذاشتند و نامبرده از این کوه به عنوان هیمالیایی دیگر نام برده است.

منابع

- تهرانی، خسرو، زمین شناسی تاریخی، انتشارات سازه، ۱۳۷۴.
- حریریان، محمود، شناخت کره زمین، دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۶۹.
- روزه، کک، ژئومورفولوژی جلد اول، فرج الله محمودی، دانشگاه تهران، ۱۳۶۸.
- زمردیان، صفر، ناهمواری های ایران، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۸۷.
- علایی طالقانی، محمود، ژئومورفولوژی ایران، نشر قدس، تهران، ۱۳۸۸.
- علیجانی، بهلول، کاویانی، محمدرضا، مبانی آب و هوا شناسی، انتشارات سمت، ۱۳۷۱.
- نجفی، مهدی، زمین شناسی عمومی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۱.
- نادر صفت، محمد حسین. جغرافیای کواترنر(رشته جغرافیا)، انتشارات سمت، ۱۳۷۱.
- معتمد، احمد، زمین شناسی عمومی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۱.
- مقالات رشد آموزش جغرافیا درباره ناهموارهای ایران، سال های مختلف.

آب و هوای ایران

درس پنجم

هدف کلی

دانش آموزان با شناخت آب و هوای ایران عوامل مؤثر بر آن را، بیان نموده و این تأثیرات را بر روی زندگی انسان‌ها تشخیص داده و نسبت به آنها حساس می‌شوند.

انتظارات یادگیری

انتظار می‌رود دانش آموزان با خواندن این درس بتوانند:

- تفاوت هوا و آب و هوا را بیان کنند.
- تأثیرات گزارشات پیش‌بینی هوا را بر فعالیت‌های روزانه انسان بیان کنند.
- دلایل جغرافیایی تنوع آب‌وهوایی ایران را بیان کنند.
- با توجه به نقشه صفحه ۳۶ کتاب رابطه بین عرض جغرافیایی و دمای ایران را تشریح کنند.
- با ترسیم کره زمین و تعیین مناطق پرفشار و کم فشار بر روی آن نحوه گردش عمومی هوا را توضیح دهند.
- نقش ارتفاع در کاهش و یا افزایش دما را توضیح دهند.
- نقش توده‌های هوای ورودی (در طول سال) را در آب‌وهوای کشور توضیح دهند.
- دلایل تقسیم‌بندی اقلیمی و ایجاد بیابان در ایران را بیان کنند.
- تأثیر آب‌وهوا را بر معماری، سامانه‌های حمل‌ونقل، سلامت و امنیت محل زندگی خود گزارش نمایند.
- مشکلات محیط‌زیستی ناشی از تغییرات آب‌وهوایی را بیان کنند.
- نسبت به تغییر وضعیت آب‌وهوایی ایران حساس شوند.

وسایل مورد نیاز

در صورت امکان دسترسی به اینترنت برای بهره‌گیری از تصاویر ماهواره‌ای و اطلاعات پیش‌بینی هوا، تصاویری از تنوع آب‌وهوایی ایران، یک بسته آموزشی از مجموعه اطلاعات شامل میزان بارش، دما،

ارتفاع، عرض جغرافیایی از چندین شهر کشور، نقشه‌های بارش، دما و ناهمواری ایران، نمایش فیلم از تغییرات آب‌وهوایی و بریده روزنامه از مشکلات محیط‌زیستی ناشی از تغییرات وضعیت آب‌وهوایی ایران، انیمیشن توده‌های هوا

آماده کنید : به منظور آماده‌سازی دانش‌آموزان از پیش‌بایسته‌ها و پیش‌دانسته‌های آنان کمک بگیرید. دانش‌آموزان درباره آب‌وهوا (کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم ابتدایی) مطالبی خوانده‌اند ضمن کمک از آن مطالب برای گزارش‌های آب‌وهوایی نظیر روزنامه‌ها و رسانه‌های کشور (رادیو و تلویزیون) هم استناد کنید. با همراهی دانش‌آموزان وارد بحث آب‌وهوای ایران شوید. در صورت امکان استفاده از تصاویر ماهواره‌ای، کلاسی جذاب و با نشاط برای دانش‌آموزان ایجاد می‌شود.

پاسخ فعالیت صفحه ۳۵

۲ دو تصویر ماهواره‌ای ایران (شکل ۴) را با هم مقایسه کنید و بگویید ابرها در چه جهتی حرکت می‌کنند؟ آیا می‌توان با مقایسه این تصاویر، وضعیت هوا را پیش‌بینی کرد؟

ابرها به طرف شرق حرکت می‌کنند و با توجه به جهت حرکت توده‌های هوای مرطوب که ابرهای باران‌زا را با خود به همراه می‌آورند می‌توان وضع هوا را پیش‌بینی کرد.

۴ تحقیق کنید آیا می‌توان به روش‌های تجربی و بدون استفاده از نقشه‌های هواشناسی و تصاویر ماهواره‌ای، وضع هوا را پیش‌بینی کرد؟

۱ ابر سرخ در هنگام شب نشانه بارش شدید است.

۲ بارش شدید صبح، آفتاب شدید ظهر را به دنبال دارد.

۳ چشمک‌زدن ستاره‌ها در شب و وجود غبار در هوا در ظهر نشانه شروع تندر (بادهای شدید) است.

۴ حرکت یک ابر زیر یک ابر دیگر نشانه شروع بارش باران است.

۵ ابرهای سیاه و قلمبه بیشتر باران‌زا و ابرهای سفید و یک دست بیشتر برف‌زا هستند.

۶ کفش دوزک‌ها که یکی از باهوش‌ترین حشرات اطراف ما هستند نیز می‌توانند در پیش‌بینی وضع هوا به ما کمک کنند. وقتی آنها کنار هم تجمع می‌کنند، یعنی روز گرمی در راه است. اما اگر آنها به دنبال سر پناه باشند یعنی هوایی سرد در راه است.

۷ وقتی گوسفندها در کنار هم جمع می‌شوند و به هم می‌چسبند یعنی هوا طوفانی خواهد شد.

آموزش دهید : وجود یک بسته آموزشی از مجموعه اطلاعات شامل میزان بارش، دما، ارتفاع، عرض جغرافیایی از چندین شهر کشور و نقاط مختلف (به صورت جدول) و تصاویر گوناگون از همان نقاط همراه با تصاویر و نقشه‌های نمایشی مناطق پرفشار و کم فشار و طرح سؤالات چالش‌برانگیز مانند :

— با استفاده از اطلاعات و تصاویر درباره وضعیت اقلیمی شهرهای داده شده با یکدیگر گفت‌وگو کنید.

به نظر شما آیا همه مکان‌های ایران دارای مشخصه آب‌وهوایی یکسانی هستند؟

دانش‌آموزان با بحث موقعیت جغرافیایی در درس‌های گذشته آشنا شده‌اند بنابراین با استفاده از نقشه صفحه ۳۶ از آنها بخواهید که تفاوت دمای شهرهای مختلف ایران را با توجه به عرض جغرافیایی نشان دهند.

پاسخ فعالیت صفحه ۳۹

۱ اگر رشته کوه البرز، جنوب دریای خزر نبود، وضعیت بارش در ناحیه خزری چگونه بود؟
اگر رشته کوه البرز در جنوب دریای خزر نبود کناره‌های دریای خزر بسیار کم باران و شرجی بود.

۲ با توجه به شکل ۱۱، دامنه‌های شرقی و غربی زاگرس را از نظر میزان رطوبت مقایسه کنید.
دامنه‌های غربی زاگرس به طرف بادهای مرطوب غربی قرار دارند و بارش نسبتاً خوبی دارد ولی دامنه‌های شرقی زاگرس که پشت به بادهای مرطوب غربی است باران کمی دارد زیرا رشته کوه زاگرس با جهت شمال غرب جنوب شرق موجب صعود بادهای مرطوب غربی در دامنه‌های غربی این رشته کوه شده و باران زیادی در دامنه‌های غربی می‌بارد و این بادهای بعد از بارش زیاد در دامنه‌های غربی وقتی به دامنه‌های شرقی می‌رسند بارش کمتری موجب می‌شوند.

۳ شهرکرد و دزفول در یک عرض جغرافیایی قرار دارند. بررسی کنید کدام شهر سردتر و کدام شهر گرم‌تر است. چرا؟

شهرکرد سردتر است زیرا در ارتفاع زیاد یعنی ۲۰۶۶ متری قرار دارد و شهر دزفول گرم‌تر است چون در ارتفاع کمتری یعنی ۱۴۳ متری قرار دارد.

تصاویر گردش عمومی هوا (صفحه ۳۷) و تفاوت دامنه‌های شرقی و غربی زاگرس (صفحه ۳۸) و ورود توده‌های هوا (صفحه ۳۹) از جمله مواردی هستند که در تفهیم مطالب به شما کمک خواهند نمود.

برای آموزش توده‌های هوای ورودی به کشور باید استفاده از انیمیشن یکی از بهترین گزینه‌ها است. جایگزین نمودن پوستر کامل توده‌های هوای ورودی به کشور و استفاده از نقشه ایران در مرکز تابلوی کلاس و اضافه کردن هر توده هوا با توجه به جهت آن در اطراف نقشه ایران می‌تواند مدل تجسمی خوبی برای یادگیری دانش‌آموزان باشد.

انجام فعالیت ۳ به یادگیری بهتر مبحث توده‌های ورودی هوا به کشور کمک می‌کند. از آنها بخواهید این فعالیت‌ها را به صورت زیر انجام دهند و در صورت نیاز، نظر یکدیگر را جویا شوند.

نام توده هوا	جهت نفوذ به کشور	زمان ورود به کشور	منشأ	اثر آب و هوایی
مرطوب غربی	شمال غرب ایران	دوره سرما	دریای مدیترانه و اقیانوس اطلس	بارش برف و باران
موسمی	جنوب شرق ایران	دوره گرم سال	اقیانوس هند	وقوع باران‌های سیلابی
گرم و خشک	جنوب غرب ایران	تابستان	عربستان	افزایش شدید دما

از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ۴ را انجام دهند و با دقت در شکل ۱۲ توده‌های ورودی هوا به محل زندگی‌شان را تشخیص بدهند.

برای مرور بحث انواع آب‌وهوای ایران از مطالبی که تاکنون بر روی آن تلاش علمی کرده‌اید کمک بگیرید. از دانش‌آموزان بخواهید بارش، دما، رطوبت، ارتفاع، دوری و نزدیکی به دریا و حتی توده‌های ورودی هوا و عرض جغرافیایی را با نقشه صفحه ۴۱ (تقسیم‌بندی آب‌وهوای ایران) مطابقت دهند و با استناد به اطلاعات و شرایط نوشته شده هر ناحیه آب‌وهوایی نقشه صفحه ۴۱ جمع‌بندی ارائه دهند و رابطه بین این تقسیم‌بندی و شرایط حاکم را به دست آورند. ادامه همین بحث و طرح سؤالاتی می‌تواند علت به وجود آمدن بیابان‌ها در ایران را مفهوم کند.

با برقراری ارتباط بین شرایط آب‌وهوایی و علت به وجود آمدن بیابان‌ها در ایران و استفاده از نقشه پراکندگی جغرافیایی انواع بیابان‌های ایران توضیحات بیشتری به دانش‌آموزان بدهید.

با استفاده از چهار نوع آب و هوا با موضوعات، شکل خانه‌ها، نوع پوشش گیاهی، نوع لباس پوشیدن مردم و کشاورزی، تصاویری تهیه نمایند. از دانش‌آموزان بخواهید هر یک از تصاویر نواحی مختلف را با هم مقایسه و تفاوت‌های آنان را در جدولی تهیه کنند. مقایسه جداول تهیه شده و گفت‌وگو بر روی موارد آنها نکات مهمی را برای دانش‌آموزان از تأثیر آب‌وهوا بر زندگی مشخص خواهد کرد.

در پایان به علت به روز بودن موضوع مشکلات محیط‌زیستی ناشی از تغییر وضعیت آب‌وهوایی در کشور می‌توان بریده‌های روزنامه در یک‌سال اخیر در اختیار دانش‌آموزان قرار داده با استفاده از مطالب نوشته شده در این بریده روزنامه‌ها بحران‌های ناشی از تغییر آب‌وهوا برای دانش‌آموزان مشخص خواهد شد. انجام فعالیت بحران‌ها به تفهیم کامل مطلب کمک می‌کند. سپس فعالیت ۷ را انجام بدهید.

ویژگی معماری	نوع آب‌وهوا
استفاده از پایه‌های چوبی برای ساختمان	آب‌وهوای معتدل خزری
پنجره‌های کوچک با سایبان	آب‌وهوای گرم و خشک
بام‌های شیب‌دار یا شیروانی	آب‌وهوای معتدل خزری
انطباق جهت ساختمان با نسیم ساحل و دریا	آب‌وهوای گرم و شرجی جنوب
دادن شکل گنبدی به بنا	آب‌وهوای گرم و خشک
بهره‌گیری از جهت آفتاب در بنا	آب‌وهوای کوهستانی
استفاده از بادگیر	آب‌وهوای گرم و خشک
استفاده از خاک و گل که ظرفیت حرارتی زیادی دارند	آب‌وهوای گرم و خشک

به پایان ببرید: در صورتی که سه جلسه برای تدریس این درس در نظر گرفته شده، بهتر است هر بخش به طور مجزا جمع بندی شود. جمع بندی هر بخش به کمک دانش آموزان و خلاصه نویسی مطلب بر روی تابلوی کلاس روش مناسبی است. برگزاری بازدید علمی از ایستگاه هواشناسی محل زندگی دانش آموز بسیار اهمیت دارد.

محورهای عمده ارزشیابی

مفاهیم و عوامل مؤثر بر آب و هوا، انواع آب و هوا، علت به وجود آمدن بیابانها، دلیل ماهیت درس فعالیت های مهارتی دانش آموزان و انجام کارهای گروهی نقش مهمی در ارزشیابی کلاس دارد.

سطوح ارزشیابی کلاس

سطح ۳	سطح ۲	سطح ۱	ملاک
شرایط آب و هوای حاکم بر ایران را تحلیل و روند تغییرات آب و هوای ایران را پیش بینی کنند یا از مجموع نظریه های موجود نقدی ارائه دهند.	رابطه بین شرایط حاکم بر نواحی مختلف کشور و جگونگی پدید آمدن آب و هوای مختلف ایران را با مستندات توضیح دهند.	تنوع آب و هوایی، دلایل تنوع آب و هوایی، تقسیمات آب و هوایی ایران و تغییرات اقلیمی را درک و توضیحات هر یک را به کلاس ارائه دهند.	آب و هوای ایران

دانستنی های معلم

اقلیم:

اقلیم دستگاه بسیار بزرگی است که از ارتباط چندین دستگاه بزرگ دیگر هواکره، آب کره، یخ کره، سنگ کره و زیست کره پدید می آید. برایندهم ارتباطات که در درون و در بین دستگاه های هواکره، آب کره، یخ کره، سنگ کره و زیست کره برقرار است اقلیم یک محل معین را می سازد.

شناخت هواکره، نخستین گام در شناخت آب و هوای هر محل است.

اجزای گردش عمومی هوا:

چرخه هدلی، چرخه فرل، چرخه قطبی، پرفشارهای جنب حاره، بادهای غربی، رودبادها (رودباد شرقی، رودباد جنب حاره، رودباد جنبه قطبی)، کم فشارهای جنب قطبی، امواج رزبای، کمر بند هم گرایی حاره و جنبه قطبی نمونه هایی از اجزای گردش عمومی هوا هستند.

آب‌وهوای ایران به دلیل موقعیت جغرافیایی آن وابسته به برخی از این اجزا است که عبارت‌اند از: پرفشار آزر، کم فشار گنگ و فرود خلیج فارس، کم فشار جنب قطبی، کم فشار آسیایی، رودباد جنب حاره، رودباد جبهه قطبی، جبهه قطبی، فرود سیاه - مدیترانه، فرود دریای سرخ، پرفشار سبیری، فرود بلند مدیترانه و بادهای غربی.

۱ نقش پرفشار سبیری و دریای سیاه: پرفشار سبیری یکی از سامانه‌هایی است که در کرانه‌های خزر به ویژه در کرانه‌های جنوب غربی، در ایجاد بارش نقش بازی می‌کند. پرفشار دریای سیاه نیز در ایجاد بارش در کرانه‌های خزر نقش بسیار مهمی دارد. البته نقش پرفشار دریای سیاه در ایجاد بارش‌های سنگین بسیار بیش از پرفشار سبیری است.

پرفشار سبیری نقش دمایی مهمی هم در ایران بازی می‌کند. این پرفشار عمدتاً از شمال شرق و گاهی از شمال غرب در ایران نفوذ می‌کند و هوای بسیار سرد و خشک را بر بخش‌هایی از کشور سرازیر می‌کند.

۲ نقش کم فشار گنگ: کم فشار گنگ بخشی از گردش موسمی هند است. شکل‌گیری این کم فشار از اوایل اردیبهشت آغاز می‌شود، در اواخر تیر به اوج فعالیت خود می‌رسد. بارش‌های تابستانی در جنوب شرق ایران و بادهای ۱۲۰ روزه سیستان با شکل‌گیری این سامانه ارتباط دارند.

گاهی کم فشار گنگ رشد عمودی بیشتری پیدا می‌کند و شرایط تشکیل ابر و بارش فراهم می‌شود. در این شرایط بارش‌های بسیار سنگینی در جنوب شرق ایران ریزش می‌کند. وجود مخروط افکنه عظیم در نزدیکی شهداد کرمان و کلوتهای دشت لوت با این گونه بارش‌ها ارتباط دارد.

۳ نقش فرود دریای سرخ: فرود دریای سرخ سامانه همدید کم ضخامتی است که از آبان تا بهمن فعال است. این فرود زبانه‌ای از کم فشار سودان است. اگر فرود دریای سرخ با استقرار یک فرود در تراز میانی جو همراه شود امکان صعود عمیق و تشکیل ابر و بارش فراهم می‌شود. در این صورت فرود دریای سرخ در حالت بارانی است. در این مواقع امکان ریزش‌های سنگین و سیل آسا در جنوب غرب ایران وجود دارد. در صورتی که فرود دریای سرخ با فرود تراز میانی جو همراه نشود جریان‌های گرم و خشک را از روی عربستان و عراق به ایران هدایت می‌کند و توفان‌های گرد و غبار پدید می‌آورد. در این صورت فرود دریای سرخ در حالت خشک قرار دارد. بنابراین توفان‌های گرد و غبار و بارش‌های سیل‌آسای مناطق جنوب غربی ایران با این سامانه ارتباط دارد. در جنوب، حتی بارش ۲۰۰ میلی‌متر در روز نیز در محلی که بارش سالانه آن حدود ۱۰۰ میلی‌متر است دیده شده است.

۴ نقش پرفشار آزر: جریان‌های مداری هوا در محل رودباد جنب حاره، سبب انباشت هوا در تروپوسفر بالایی در حوالی مدار ۳۰ درجه می‌شود. به سبب همین انباشتگی، هوا از بالا به سوی سطح زمین جریان می‌یابد و سامانه‌های پرفشاری را پدید می‌آورد که به نام پرفشارهای جنب حاره شناخته می‌شوند. این سامانه‌ها با هوای گرم، آفتابی و خشک همراه هستند.

در دوره گرم سال زبانه‌ای از پرفشار جنب حاره‌ای آזור که بر روی اقیانوس اطلس شمالی تشکیل می‌شود بر روی ایران استقرار می‌یابد. این سامانه سبب حاکمیت هوایی گرم و خشک بر بخش بزرگی از ایران می‌شود. در زیر این پرفشار، کم فشار گرمایی کم ضخامتی تشکیل می‌شود که به دلیل غلبه پرفشار امکان تشکیل ابر و بارش را پیدا نمی‌کند.

رودباده‌ها: سرعت باد در ارتفاعات مختلف متفاوت است. در هر دو نیم کره در فاصله پرفشارهای جنب حاره و کم فشارهای جنب قطبی باد عمدتاً غربی است و در فاصله پرفشارهای جنب حاره و استوا بادهای شرقی. کانون بالایی پرفشارهای جنب حاره بر روی مدار ۱۵ درجه قرار می‌گیرد. حداکثر سرعت بادهای غربی بین ۴۵ تا ۶۷ متر بر ثانیه است و در زمستان حتی به ۱۳۵ متر بر ثانیه هم می‌رسد. محدوده وزش این بادهای بسیار باریک است و بر روی مدار ۳۰ درجه در ارتفاعی بین ۹ تا ۱۵ کیلومتر قرار دارد. این بادهای پرسرعت را رودباد می‌نامند.

روش‌های طبقه‌بندی اقلیم منطقه: روش دمارتون، ایونوف، آمبرژه، سلینینوف و کوپن از روش‌های قدیمی طبقه‌بندی اقلیم هستند.

در روش‌های نوین طبقه‌بندی اقلیمی، تا حد زیادی ماهیت آماری داده‌های اقلیمی تعیین‌کننده مرز نواحی آب‌وهوایی است نه سلیقه فردی محقق. در این روش‌ها تعداد عناصری که می‌توانند در پهنه‌بندی اقلیمی شرکت کنند محدودیت ندارد و به همین دلیل این‌گونه طبقه‌بندی‌ها می‌تواند به شناسایی اقلیم‌هایی بینجامد که در آنها بزرگی تفاوت‌های مکانی تعداد زیادی عنصر اقلیمی در نظر گرفته شده باشد.

مراکز پیش‌بینی و اطلاعات جوی: مراکز مخابرات هواشناسی کشورهای مختلف همان‌گونه که اطلاعات کشور خود را به نقاط دیگر جهان ارسال می‌کنند اطلاعات کشورهای دیگر را نیز دریافت می‌کنند. این اطلاعات به مراکز پیش‌بینی فرستاده می‌شود، در مراکز پیش‌بینی هواشناسی دی‌کد می‌شود (یعنی از حالت رمز خارج می‌شود) و روی نقشه‌های جغرافیایی مخصوصی که برای همین منظور تهیه شده پلات می‌شود، یعنی اطلاعات هر ایستگاهی در محل همان ایستگاه یادداشت می‌شود. سپس نقشه‌های تهیه شده تجزیه و تحلیل می‌شود. خطوط هم مقدار روی آن رسم می‌گردد. مناطق کم فشار و پرفشار، توده‌های مختلف هوا و جبهه‌های همراه با آنها و همچنین سمت و سرعت حرکت و تقویت و تضعیف سیستم‌ها شناسایی می‌شود. پس از آن با استفاده از این نقشه‌ها و تصاویر ماهواره‌ای و مدل‌های پیش‌بینی عددی که با استفاده از همین اطلاعات توسط رایانه به دست می‌آید وضعیت جوی روزهای آینده پیش‌بینی می‌شود. پیش‌بینی‌هایی که به این نحو صادر می‌شود از طریق رسانه‌های گروهی و صدا و سیما در اختیار مردم قرار می‌گیرد. پیش‌بینی‌های مخصوص برای فرودگاه‌ها و مسیر پرواز هواپیماها و بنادر کشتی‌رانی صادر و در اختیار آنها قرار داده می‌شود. پیش‌بینی‌ها نیز تا سه روز آینده برای امور کشاورزی صادر می‌شود. از این پیش‌بینی‌ها برای آبیاری، سم‌پاشی، برداشت محصول و غیره استفاده می‌شود.

وارونگی دما: با افزایش ارتفاع دمای هوا کاهش می‌یابد. اما در شرایطی که با افزایش ارتفاع، دمای هوا به‌طور ناگهانی افزایش یابد وارونگی دما رخ داده است. در این حالت هوای سرد و سنگین در سطح زمین قرار گرفته و اجازه نمی‌دهد که آلودگی به طرف بالا حرکت کند و در نتیجه میزان آلاینده‌ها در هوای شهرهای بزرگی مانند تهران بسیار زیاد می‌شود و مشکلات فراوانی را برای مردم ایجاد می‌کند. سرد شدن ناگهانی هوای سطح زمین و عبور یک لایه هوای گرم از روی هوای سرد از مهم‌ترین علل پدید آمدن وارونگی دما است.

معرفی منابع برای معلم:

- ۱ آب و هوای ایران تألیف دکتر ابوالفضل مسعودیان از انجمن ایرانی اقلیم‌شناسی
 - ۲ هوا و اقلیم‌شناسی تألیف دکتر نصرت‌الله یوسفی و دکتر داریوش فامیلی، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی
 - ۳ هوا و اقلیم‌شناسی تهیه و تدوین دکتر امین علی زاده، دکتر غلامعلی کمالی، دکتر فرهاد موسوی و دکتر محمد موسوی بایگی، دانشگاه مشهد
 - ۴ تغییر اقلیم تألیف قاسم عزیزی، نشر قومس
 - ۵ آب و هوای ایران، دکتر علیجانی، دانشگاه پیام نور
 - ۶ آب و هوای کره زمین، دکتر ابراهیم جعفرپور، دانشگاه پیام نور
 - ۷ مبانی اقلیم‌شناسی، دکتر ابراهیم جعفرپور، دانشگاه پیام نور
 - ۸ آب و هوای کره زمین، جلد دوم منطقه برون حاره، ترجمه دکتر علیجانی، انتشارات سمت
 - ۹ اقلیم‌شناسی سینوپتیک تألیف دکتر علیجانی، انتشارات سمت
 - ۱۰ جغرافیای ناحیه‌ای ایران جلد ۲، انتشارات سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
 - ۱۱ مبانی آب و هواشناسی تألیف دکتر علیجانی و دکتر کاویانی، انتشارات سمت
 - ۱۲ سیاره زمین تألیف امید ملک حسینی، انتشارات دیپاچه
 - ۱۳ سایت‌های مفید:
- www.irimo.ir سازمان هواشناسی کشور
- climatology.ir وب‌سایت جامع هوا و اقلیم‌شناسی ایران
- cri.ac.ir مرکز ملی اقلیم‌شناسی
- iaca.mihanblog.com اقلیم‌شناسان ایران
- imsf.ir انجمن علمی هواشناسان ایران
- wmo.int/pages/index_en.html سازمان هواشناسی جهانی

منابع آب ایران

درس هشتم

هدف کلی

دانش آموزان به اهمیت آب، توزیع بارش و پراکندگی آن در کشور پی برده و اهمیت دریاهاى اطراف ایران را درک نموده و نسبت به مسائل و مشکلات آب در کشور احساس مسئولیت کنند.

انتظارات یادگیری

انتظار می رود دانش آموزان با خواندن این درس بتوانند :

- بر روی نقشه میانگین بارندگی سالانه ایران توزیع بارش و چگونگی پراکندگی آن را توضیح دهند.
- ویژگی های رودهای ایران را توضیح دهند.
- تفاوت بین کانون آبگیر و حوضه آبریز را بیان کنند.
- ویژگی های خلیج فارس، دریای عمان و دریای خزر را بیان و اهمیت هر یک را توضیح دهند.
- علل آلاینده‌گی دریاهاى ایران را ذکر کنند.
- مهم ترین دلایل کاهش آب دریاچه ارومیه را بیان کنند.
- نسبت به مسائل و حل مشکلات آب در کشور احساس مسئولیت کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

نقشه‌های توزیع بارش، حوضه‌های آبریز، کانون‌های آبگیر و دریاچه‌های کشور، بریده روزنامه از اخبار و وضعیت آب کشور، مدل ناهمواری

آماده کنید : یکی از راه‌های مناسب شروع این درس استفاده از روش رویدادهای جاری است. بحث آب از جمله مواردی است که به‌طور مداوم در اخبارهای سمعی و بصری کشور منعکس می‌شود. آوردن بریده روزنامه و توزیع آنها بین دانش آموزان با پخش صوتی قسمتی از یک خبر در ارتباط با منابع آبی ایران می‌تواند آمادگی لازم را ایجاد نماید. همچنین می‌توانید از پیش دانسته‌های دانش آموزان که در کتب علوم تجربی،

مطالعات اجتماعی و فارسی کسب کرده‌اند، کمک بگیرید.

پس از جلب نظر دانش‌آموزان در این مرحله سعی کنید با پرسش‌هایی پیرامون موضوع آب در محیط جغرافیایی اطرافشان زمینه ورود به بحث منابع آب به‌طور کلی را فراهم کنید.

آموزش دهید: از دانش‌آموزان بخواهید به نقشه میانگین بارندگی سالانه ایران در صفحه ۴۷ نگاه کرده و به سؤالات پاسخ دهند. سپس از آنها بپرسید که بارندگی در ایران از نظر زمان و تنوع ریزش چگونه است؟ چرا؟

سپس بحث را به سمتی ببرید که دانش‌آموزان به این مفهوم برسند که در زمان عدم بارش مکان‌های ذخیره آب (قنات، چشمه، چاه و سد) به کمک انسان می‌آیند و نیازهای آنها را برطرف می‌نمایند.

برای ورود به بحث ویژگی‌های ایران بهتر است از یک نقشه رودهای ایران در قطع دیواری استفاده کنید و در صورت عدم دسترسی به این نوع نقشه از دانش‌آموزان بخواهید به صفحه‌های کتاب مراجعه کنند و از نقشه دریاچه‌های ایران که در آن رودهای فصلی و دائمی مشخص شده‌اند استفاده نمایند. دانش‌آموزان با بررسی این نقشه می‌توانند به برخی از ویژگی‌های رودهای ایران اشاره کنند.

بهتر است در این بخش با انجام فعالیت ۲ به کتاب استان‌شناسی پرداخته شود و علاوه بر تعیین میزان و نوع بارش‌های استان محل زندگی دانش‌آموزان رودهای جاری در استان شناسایی شود.

بحث مربوط به کانون‌های آبگیر و حوضه‌های آبریز بسیار به هم نزدیک است. بهتر است این دو بخش باهم تدریس شود. کافی است محل تجمع آب و سرچشمه رودها و محل جاری شدن آب را به عنوان محور این دو تعریف با استفاده از مدل ناهمواری آموزش دهید. با کمک نقشه‌های صفحه ۴۹ و ۵۰ می‌توانید مفاهیم کانون‌های دائمی، فصلی و اتفاقی و همچنین حوضه آبریز داخلی و خارجی را با پرسش‌هایی از قبل تعیین شده، تدریس کنید.

برای درک بهتر دانش‌آموزان از موقعیت دریا‌های ایران پیشنهاد می‌شود که از دانش‌آموزان بخواهید به موقعیت دریا‌های ایران به نقشه صفحات ۱۵ و ۱۶ کتاب مراجعه کنند. سؤالی در زمینه اهمیت دریا‌های ایران طرح کنید. اجازه بدهید تا دانش‌آموزان با یکدیگر گفت‌وگو کنند و جهت بحث را در ارتباط با موقعیت همسایگان و راهیابی ایران به دریای آزاد هدایت کنید.

برای پاسخ به سؤال صفحه ۵۱ «کشورهای همسایه این دریا کدامند؟» بهتر است دانش‌آموزان را به نقشه صفحه ۵۱ ارجاع دهید. همان‌طور که می‌دانید عمیق‌ترین بخش دریای خزر در جنوب آن یعنی سمت ایران قرار دارد. بهتر است از آنها بخواهید که در اینترنت جست‌وجو کنند و گزارش دهند که این بخش عمیق چه امتیازاتی برای کشورمان دارد؟

برای بحث اهمیت این دریا از پیش‌دانشته‌ها و پیش‌بایسته‌های دانش‌آموزان کمک بگیرید مواردی که آنها ذکر می‌کنند و صحیح است تأیید و هر چه از موارد ذکر نشد در کلاس تدریس کنید.

با توجه به اطلاعات دانش‌آموزان از خلیج فارس و دریای عمان و با کمک نقشه‌های صفحات ۵۳ و ۵۴ می‌توانید این بخش از محتوا را به روش تعاملی تدریس کنید. دانش‌آموزان اطلاعات را بر روی تابلوی کلاس لیست کنند. سپس مطالب را دسته‌بندی کرده و در نهایت کمبودها را خودتان تکمیل کنید.

برای تدریس مبحث دریاچه‌ها از نقشه صفحه ۵۶ استفاده کنید. از دانش‌آموزان بخواهید راهنمای نقشه را مطالعه کنند. راهنمای نقشه دریاچه‌ها به دریاچه فصلی و دائمی و رودخانه‌های فصلی و دائمی اشاره دارد. بنابراین مشاهده دقیق نقشه و سؤالات شما به دانش‌آموزان کمک می‌کند که هم دریاچه‌های فصلی و دائمی ایران را شناسایی کنند و هم با بررسی رودخانه‌های اطراف آنان به دلایل دائمی و فصلی بودن آنها پی ببرند.

دریاچه ارومیه به عنوان یک مبحث روز و مورد توجه عموم مردم ایران در سال‌های اخیر مطرح است. استفاده از خبرهای روزنامه‌ها و سایت‌های معتبر می‌تواند اطلاعات به روزی به دانش‌آموزان ارائه دهد. ارائه مطالب توسط دانش‌آموزان برای مباحث روز، بهترین شیوه تدریس می‌باشد. اشتیاق دانش‌آموزان برای کسب اطلاع از آنچه پیرامونشان در حال حاضر می‌گذرد، بسیار جذاب است.

تعدادی از فعالیت‌های این درس در حین تدریس انجام می‌شود. اما فعالیت‌های ۵، ۶ و ۸ به‌طور گروهی و طی گزارش به کلاس ارائه می‌شود. از دانش‌آموزان بخواهید مستندات گزارش خود را در انتهای زمان کلاس ارائه دهند تا سایر دانش‌آموزان نیز در صورت تمایل به آنها مراجعه کنند.

این درس را با حفظ نکات ایمنی کامل می‌توان در کنار نهرها، جوی‌ها، چشمه‌ها، مظهر قنات‌ها و برکه‌های کم عمق آموزش داد. هرگز به سراغ سواحل موج و طوفانی، دهانه چاه‌ها و برکه‌های عمیق و رودهای خروشان نروید. به‌خاطر داشته باشید مسئولیت حفظ جان دانش‌آموزان با همکاران محترم است.

به پایان ببرید: برای جمع‌بندی این درس از دانش‌آموزان بخواهید با کمک نقشه‌های میانگین بارندگی سالانه، کانون‌های آبگیر، حوضه‌های آبریز، دریاچه‌های ایران و جنوب غربی آسیا صفحه ۱۶ آنچه آموخته‌اند را بازگو کنند. برای سهیم شدن همه دانش‌آموزان در جمع‌بندی، هر بخش را به گروهی بسپارید و در نهایت خودتان کمبودها را تکمیل کنید. در جمع‌بندی نهایی تلاش کنید تا به نقش نسل جوان برای استفاده بهینه و صرفه‌جویی در منابع آب اشاره نموده و آنها را نسبت به این مهم حساس نموده و وارد کردن آب سالم به چرخه زندگی انسان‌ها را تبیین نمایید.

محورهای عمده ارزشیابی: با توجه به انتظارات یادگیری، توانایی توضیح نقشه میانگین بارندگی سالانه در ایران و نوع ریزش‌های جوی غالب در ایران، بیان ویژگی‌های رودهای ایران و مفهوم کانون‌های آبگیر و حوضه آبریز و مقایسه این دو مفهوم با یکدیگر، مشخص کردن دریاها و دریاچه‌های ایران و اهمیت هر یک از آنها و تحلیل موقعیت ایران در جهان از طریق دریا، انواع دریاچه‌ها و شرایط دریاچه ارومیه به عنوان بزرگ‌ترین دریاچه ایران و دلایل کاهش آب آن از محورهای عمده ارزشیابی است.

سطوح ارزشیابی کلاسی

سطح ۳	سطح ۲	سطح ۱	ملاک
تحلیلی از وضعیت منابع آب ایران در زمان کنونی و پیش‌بینی آینده آن و نقش انسان در آینده آب کشور را ارائه می‌دهد.	رابطه بین بارش، رودها، دریاها و ویژگی‌های هر یک و تفاوت بین کانون‌های آبگیر و حوضه‌های آبریز را توضیح می‌دهد.	وضعیت بارش، ویژگی رودها، مفهوم کانون‌های آبگیر، حوضه‌های آبریز، دریاها و دریاچه‌های ایران بر روی نقشه نشان داده و توضیحات مربوط به آنها را به کلاس ارائه می‌کند.	منابع آب ایران

دانستنی‌های معلم

نقش آب در شکل‌گیری تمدن‌ها: تمام تمدن‌های بزرگ جهان و بیشتر پایتخت‌های بزرگ در کنار رودخانه‌ها شکل گرفته‌اند. این امر دلایلی جز این ندارد که انرژی سرشار رودخانه‌ها و تداوم جریان دائمی آنها، باعث تداوم جریان زندگی و پایداری تمدن‌ها شده است. مهم این است که استفاده از این سرمایه جاری خدادادی را موقت و یک بعدی فرض نکنیم و در راه نگهداری و بهره‌گیری گسترده از آن بکوشیم. در بسیاری از کشورها، آب نوعی منبع استراتژیک محسوب می‌شود. بسیاری از جنگ‌ها از جمله جنگ ۶ روزه در خاورمیانه، بر سر به دست آوردن منابع آبی بیشتر صورت گرفت. البته کارشناسان، مشکلات بیشتری را هم پیش‌بینی می‌کنند که به دلیل رشد جمعیت، آلودگی آب‌ها و گرم شدن زمین حادث می‌شود. آب عامل کلیدی توسعه پایدار به حساب می‌آید و امروزه در جهان مهم‌ترین مؤلفه قدرت اقتصادی و سیاسی است.

اهمیت آب از نظر قرآن: آب در آموزه‌های قرآنی مایه حیات همه موجودات جاندار در زمین است. از این روست که به صراحت می‌فرماید: *جعلنا من الماء کل شیء حی؛ ما هر چیز زنده را از آب قرار داده‌ایم.* آب مایه آسمانی است چنان که مایه برکت نیز می‌باشد. البته و برای برکت یابی می‌بایست انسان ایمان و تقوا را مراعات کند. به این معنا که همین آب که ماده حیات بشریت و رشد و شکوفایی تمدنی است و از آسمان پاک می‌بارد برای اینکه مبارک باشد و برکت را برای بشریت پدید آورد می‌بایست، آدمی را به سوی ایمان به خدا و تقوا بکشاند و گرنه همان باران و آب آسمانی مایه هلاکت و نیستی می‌شود و همانند سیل‌های عظیم همه چیز را می‌شوید و می‌برد و یا همانند بوران‌های سخت از ریشه می‌خشکاند.

آب همچنان که مایه حیات و عنصر اصلی تمدنی و شکوفایی آن است همچنین مایه درمان و شفابخش بشر از بیماری نیز می‌باشد آب سرد و شیرین درمانگری بیشتری دارد و نوشیدن آن به عنوان مایه شفای درون و شستن با آن مایه شفای بدن و پوست و گوشت آدمی است.

خداوند نه تنها آب را به عنوان یکی از آیات بزرگ خویش می‌شناساند که انسان با تفکر در آن می‌تواند به آفریدگاری و پروردگاری خداوند برسد بلکه خداوند در آیاتی بر انسان منت می‌گذارد که وی را با آب گوارا سیراب می‌کند.

هرچند که مطلق آب به عنوان آیه‌ای درخور توجه مطرح می‌شود و در آیه ۱۲ سوره فاطر توجه به منافع آب‌های تلخ و شیرین مورد تأکید است ولی آب شیرین و خنک به عنوان مهم‌ترین عنصر مورد توجه است و شکر خاص می‌طلبد.

مصرف بهینه آب

آب زیر بنای سلامتی و حیات انسان است. وقتی شیر آب را در خانه باز می‌کنید و آب سرد و زلالی جاری می‌شود، کمتر به کمبود آن فکر می‌کنید.

متأسفانه ۴۰ درصد از مردم دنیا از آب سالم محرومند. طبق اعلام سازمان جهانی بهداشت روزانه ۳۰ هزار نفر از مردم دنیا به علت کمبود آب سالم و بهداشتی می‌میرند. در واقع مثل این است که در مجاورت و همسایگی من و شما هر روز مردم یک شهر ۳۰ هزار نفری از فقدان آب بهداشتی جان می‌سپارند؛ و برابر با آمار سازمان جهانی بهداشت ۸۰ درصد از بیماری‌هایی که مردم دنیا از آنها رنج می‌برند به‌طور مستقیم مربوط به عدم تأمین آب بهداشتی و کافی است. خود ما بزرگ‌ترین دشمن خویش هستیم زیرا همین آب‌های موجود را نیز آلوده و غیرقابل استفاده می‌کنیم و یا این ماده با ارزش برای حیات را با مصرف بی‌رویه هدر می‌دهیم. این کار باعث تقسیم ناعادلانه آب برای بشر شده و هستی تعدادی از افراد بی‌گناه را به خطر می‌اندازد.

پیشنهاداتی برای صرفه‌جویی آب در بخش‌های مختلف

مصارف خانگی	مصارف کشاورزی	مصارف صنعتی
تمام شیلنگ‌ها، اتصالات و شیرها را به‌طور مرتب کنترل کنید تا از نشتی آب جلوگیری شود.	استفاده از سامانه‌های نوین آبیاری	استفاده مجدد از فاضلاب و یا آب بازیافتی
برای نوشیدن آب به جای آنکه شیر آب را به مدت زیادی باز بگذارید، بهتر است ابتدا چند قطعه یخ در لیوان قرار دهید و سپس شیر آب را باز کنید	تغییر الگوی کشت برای کاهش مصرف آب و افزایش بهره‌وری	افزایش بهره‌وری از آب موردنیاز
	آبیاری در زمانی که تابش خورشید در حداقل است	

منابع

- جداری عبوضی، جمشید، جغرافیای آب‌ها، دانشگاه تهران، دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۵، تهران.
- گوبلو، هانری، قنات، فنی برای دستیابی به آب، ترجمه ابوالحسن سروقد مقدم و محمدحسین پاپلی یزدی، مشهد: معاونت فرهنگی استان قدس رضوی، ۱۳۷۱.
- ولایتی، سعدالله، جغرافیای آب‌ها و مدیریت منابع آب، مشهد: انتشارات خراسان، ۱۳۷۴.
- کورس، غلامرضا، منابع آب کشور و... در آب و فن آبیاری در ایران باستان، تهران: وزارت آب و برق، بی تا.
- صداقت، محمود، منابع و مسائل آب، پیام نور، ۷۴.
- کردوانی، پرویز، منابع و مسائل آب در ایران، ج ۱، دانشگاه تهران.
- کردوانی، پرویز، منابع و مسائل آب در ایران، ج ۲، (آب‌های شور)، قومس، ۶۹.
- علیزاده، امین، اصول هیدرولوژی کاربردی، استان قدس رضوی، ۶۸.
- مهدوی، مسعود، هیدرولوژی آب‌های سطحی ایران، سمت، ۷۳.
- صداقت، محمود: زمین و منابع آب، پیام نور، ۷۲.
- محمدبن حسن کرجی، حسین خدیوچم، استخراج آب‌های پنهانی، استان قدس رضوی، ۱۳۸۸، مشهد.

فصل ۳

جغرافیای انسانی ایران

❁ شیراز - فارس

ویژگی‌های جمعیت ایران

درس هفتم

هدف کلی

دانش‌آموزان به اهمیت جمعیت و نحوه پراکندگی و عوامل تأثیرگذار آن در کشور پی‌برده و اهمیت جمعیت متعادل و نقش مهاجرت در برنامه‌ریزی‌های جمعیتی را درک نموده و نسبت به تغییرات جمعیتی در کشور احساس مسئولیت کنند.

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با خواندن این درس بتوانند :
 - عوامل تأثیرگذار در پراکندگی جمعیت ایران را تجزیه و تحلیل کنند.
 - هرم سنی ایران را با هرم سنی سایر کشورها مقایسه کنند.
 - عوامل جمعیتی تأثیرگذار بر برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و اجتماعی را نام برده و نقش هر یک را تحلیل کنند.
 - درباره جمعیت متعادل و نقش آن در کشور اظهار نظر کنند.
 - عوامل انسانی و طبیعی اثرگذار بر مهاجرت و نقش آن را در تغییرات جمعیتی بررسی کنند.
 - نسبت به تغییرات جمعیتی کشور حساس شوند.

مواد و وسایل مورد نیاز

نقشه‌های پراکندگی جمعیت از جنس کاغذ. ناهمواری، صنایع، منابع نفتی و رودهای دائمی و موقت با مقیاس یکسان که بر روی طلق تهیه شده باشد.

آماده کنید : برای آمادگی دانش‌آموزان می‌توان متفاوت عمل کرد. در صورت دسترسی به اینترنت در کلاس افزایش جمعیت به‌طور آنلاین را مبنای شروع درس قرار دهید و با این بحث که هر ثانیه یا دقیقه چند نفر به جمعیت جهان و یا ایران افزوده می‌شوند شروع کنید. در صورت عدم دسترسی به اینترنت، با تعیین

زمان مشخص (در ثانیه) مقدار جمعیت افزوده شده در کشور یا جهان را در همین زمان اعلام کنید. برای جلب توجه بیشتر، این اعداد را بر روی تابلو بنویسید و از این طریق وارد بحث جمعیت شوید. آموزش دهید: از دانش‌آموزان بخواهید صفحه ۶۰ کتاب درسی را باز کنند و به ۳ سؤال داده شده با توجه به نقشه پاسخ دهند. سپس از آنها بخواهید به نقشه‌های صفحه ۶۱ توجه کنند و رابطه بین عوامل جغرافیایی داده شده و جمعیت را مورد بررسی قرار دهند.

در صورت تهیه نقشه‌های هم‌مقیاس کاغذی، پراکندگی جمعیت و نقشه‌های ناهمواری، پراکندگی معادن، رودهای دائمی و موقت و نقشه پوشش گیاهی که بر روی طلق تهیه شده است، می‌توان استفاده کرد. از دانش‌آموزان بخواهید نقشه پراکندگی را بر روی میز قرار داده و سایر نقشه‌های از جنس طلق را یکی یکی روی آن قرار دهند و رابطه بین جمعیت و سایر موارد را مورد بررسی قرار دهند.

– زمانی که دانش‌آموزان با تجزیه و تحلیل عوامل طبیعی (از طریق نقشه‌ها) به نقش آنها در پراکندگی جمعیت دست یافتند، کافی است با آوردن مثال‌هایی ذهن آنها را به سوی عوامل انسانی تأثیرگذار بر پراکندگی جمعیت سوق دهیم: به‌طور مثال رابطه بین شبکه راه‌ها و جمعیت.

نکته قابل توجه این است که دانش‌آموزان درسی تحت عنوان جمعیت ایران در پایه هفتم داشته‌اند که مفاهیمی از جمعیت و جمعیت ایران در آن گفته شده است. همچنین درس جمعیت جهان در پایه نهم نکاتی درباره جمعیت، مطرح کرده است.

از دانش‌آموزان بخواهید با توجه به پیش‌بایسته‌های خود فعالیت ۱ صفحه ۶۲ را تکمیل نمایند.

فعالیت ۱

عوامل طبیعی اثرگذار بر پراکندگی جمعیت	عوامل انسانی اثرگذار بر پراکندگی جمعیت
خاک	حمل و نقل
منابع آب	فناوری
آب و هوا	امکانات خدماتی و درمانی و اجتماعی
منابع و معادن	پیشینه و سابقه تاریخی

یکی از موارد مطرح شده در این درس، ارائه فرمول رشد جمعیت است. بنابراین با توجه به پیش‌بایسته‌های دانش‌آموزان، می‌توانید نسبت به مفهوم رشد جمعیت متفاوت عمل کنید.

از دانش‌آموزان بخواهید که فرمول رشد جمعیت را به‌خاطر بیاورند. با کمک آنها فرمول را بر روی تابلوی کلاس بنویسید. سپس از آنها بخواهید به صفحه ۶۳ کتاب مراجعه کنند و با توجه به ارقام داده شده

از جمعیت ایران، میزان رشد طبیعی جمعیت ایران را به دست آورند و عدد به دست آمده را در جدول داده شده در همان صفحه قرار دهند.

برای ورود به بحث مهاجرت، باید بدانید که این بحث در پایه نهم مطرح شده است، بنابراین به کمک پیش‌بایسته‌های دانش‌آموزان می‌توانید به این مفهوم، ورود پیدا کنید.

بهتر است پس از ارائه توضیحاتی در رابطه با مهاجرت و نقش آن در تغییرات جمعیتی و مخصوصاً در برخی از دوره‌ها (مهاجرت وسیع کشورهای تهدید شده جنوب غرب آسیا در سال‌های اخیر)، به آنها بگویید شما می‌توانید با استفاده از رشد طبیعی جمعیت و کم یا اضافه کردن مهاجرت به آن، فرمول رشد مطلق را به دست آورید. سپس از آنها بخواهید صفحه ۶۳ کتاب را باز کنند و فرمول رشد مطلق جمعیت را در کادر تعیین شده بنویسند.

سپس از دانش‌آموزان بپرسید که به نظر شما این فرمول‌ها به چه درد می‌خورد؟

با توجه به پیش‌دانسته‌ها و بایسته‌های آنان، پاسخ‌های داده شده نتیجه‌ای جز برنامه‌ریزی برای کشورها نخواهد داشت. بنابراین به راحتی می‌توانید دانش‌آموزان را به سوی مبحث زمان مدت دو برابر شدن جمعیت و نقش آن در برنامه‌ریزی هدایت کنید. بهتر است با ذکر مثال از چند کشور و مقایسه اعداد به دست آمده بحث را باز کنید.

در نظر داشته باشید که مفهوم ساختمان جمعیت در این درس برای دانش‌آموزان به میزان مفاهیم قبلی روشن نیست. یکی از هرم‌های سنی و جنسی ایران در سال‌های اخیر را در معرض دید دانش‌آموزان قرار دهید (سیستم کامپیوتر یا پوستر) و از دانش‌آموزان بخواهید که با توجه به شکل بگویند که چه اطلاعاتی را از روی آن می‌توانند استخراج کنند.

با استفاده از شکل، شما می‌توانید نسبت جنسی و وضعیت سنی ایران را مورد بحث و گفت‌وگو قرار دهید. سپس از دانش‌آموزان بخواهید به هرم جمعیتی دو کشور اکوادور و آلمان (صفحه ۶۶) کتاب نگاه کنند و با توجه به اطلاعات داده شده به سؤالات ۳ فعالیت ۳ پاسخ دهند و بعد از آن این دو هرم را با هرم جمعیتی ایران مقایسه کنند.

برای مرور مجدد مفهوم ساختمان جمعیت، بهتر است از گروه‌های دانش‌آموزان بخواهید که با همفکری، تمامی فعالیت‌های صفحه ۶۶ را انجام دهند. برای انجام این فعالیت، زمان تعیین کنید و بین گروه‌های دانش‌آموزان حضور یابید و به سؤالات آنان پاسخ دهید.

از دانش‌آموزان بخواهید که پاسخ‌هایشان را با یکدیگر مقایسه کنند و در نهایت به پاسخ‌های مشترک دست یابند.

سؤال ۴ این فعالیت، پلی برای ورود به بحث سیاست‌های جمعیتی است. جمعیت مناسب و مطلوب به دلایل توجه دولت‌ها به وضعیت جمعیت کشورها پاسخ می‌دهد. مهاجرت یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار

زمان کنونی است که در بحث وضعیت جمعیت اثرگذار است. از دانش‌آموزان بخواهید که به‌طور گروهی با توجه به اطلاعات سال‌های گذشته خود (پایه‌های هفتم و نهم) انواع مهاجرت و دلایل آن را لیست کنند و از آنها بخواهید که مهم‌ترین نوع مهاجرت در کشور ایران را بیان کنند.

پس از بررسی پاسخ‌های دانش‌آموزان، از آنها بخواهید که به نمودار صفحه ۶۸ کتاب توجه نمایند و مهاجرت‌های داخلی ایران را مورد بحث و گفت‌وگو قرار دهند و به عوامل انسانی و طبیعی که در مهاجرت‌های داخلی و مهاجرت‌پذیری تأثیر داشته بپردازند.

نمودار سهم مهاجرت‌پذیری استان‌ها ۹۵-۱۳۹۰ یکی از مواردی است که در کلاس می‌تواند جای بحث و گفت‌وگو باشد. دانش‌آموزان می‌توانند با مقایسه ستون‌های آن میزان مهاجرت‌پذیری هر استان را مشخص نمایند.

سپس از آنها بخواهید که نمودار تغییرات جمعیتی شهر آبادان ۱۳۹۵-۱۳۳۵ را با دقت ملاحظه نمایند و با توجه به تصاویر ضمیمه تغییرات نمودار را در طی این ۶۰ سال تجزیه و تحلیل نمایند. در نهایت دانش‌آموزان به این نتیجه می‌رسند که وجود منابع نفتی به عنوان یک عامل طبیعی و سیاست‌گذاری‌هایی چون تأسیس پالایشگاه نفتی، ایجاد منطقه آزاد اقتصادی ارونند و وقوع جنگ تحمیلی از عوامل انسانی عمده این تغییرات جمعیتی می‌باشد.

به پایان بپردازید: برای جمع‌بندی درس از دانش‌آموزان کمک بگیرید. بخش‌های پراکندگی، رشد جمعیت و مهاجرت به دلیل داشتن زمینه‌های کافی از سال‌های بعد و تکرار برخی از مطالب را به‌طور مختصر جمع‌بندی کنید.

برای ایجاد ارتباط مفاهیم جمعیتی با استان محل زندگی دانش‌آموزان، از آنها بخواهید فعالیت صفحه ۶۶ کتاب را با استفاده از کتاب استان‌شناسی انجام دهند.

با توجه به انجام فعالیت صفحه ۶۶ کتاب در خصوص بحث ساختمان جمعیت، کافی است از دانش‌آموزان بخواهید مطالب را بار دیگر جمع‌بندی کنند.

برای جمع‌بندی بحث مهاجرت، از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت صفحه ۶۹ کتاب را به‌طور گروهی انجام دهند. این فعالیت مرور خوبی بر بحث مهاجرت و عوامل طبیعی و انسانی تأثیرگذار بر آن دارد.

محور عمده ارزشیابی

با توجه به انتظارات یادگیری، عوامل تأثیرگذار بر پراکندگی جمعیت، رشد جمعیت، مهاجرت، نسبت سنی و جنسی و گروه‌های سنی جمعیت همراه با شرکت در بحث‌ها و فعالیت‌های کلاس، می‌تواند محور ارزشیابی این درس باشد.

سطح ۳	سطح ۲	سطح ۱	ملاک
با استناد به جدول‌های رشد جمعیت در ایران آینده رشد جمعیت کشور را پیش‌بینی نمایند.	رابطه بین پراکندگی جمعیت و عوامل انسانی و طبیعی را با مستندات تحلیل نمایند.	در رابطه با مفاهیم رشد جمعیت، مهاجرت و عوامل تأثیرگذار بر آن و مقایسه‌های هرم سنی توضیحاتی ارائه دهند.	درک مفهوم جمعیت و اهمیت آن

دانستنی‌های معلم

رشد طبیعی جمعیت : در محاسبات جمعیتی، به‌جای ارقام مطلق افزایش یا کاهش جمعیت، از میزان یا نرخ افزایش یا کاهش (رشد جمعیت) استفاده می‌شود.

نرخ رشد که مقدار افزایش یا کاهش جمعیت یک منطقه را در یک سال نسبت به صد نفر از همان جمعیت نشان می‌دهد، رشد طبیعی جمعیت می‌گویند.

رشد مطلق جمعیت : در افزایش و کاهش جمعیت یک منطقه تنها موالید و مرگ‌ومیر تأثیر ندارند بلکه عامل مهاجرت نیز در این امر نقش مهمی ایفا می‌کنند. افزایش مطلق جمعیت در سطح قاره، منطقه و کشور محاسبه می‌شود.

هرم سنی : ساخت یا ترکیب سنی جمعیت به‌صورت توزیع سنی و به تفکیک جنس، به‌وسیله هرم سنی نشان داده می‌شود. به‌عبارت دیگر، برای نمایش هندسی توزیع جمعیت برحسب سن و جنس از هرم سنی استفاده می‌شود و آن نموداری است که دو محور عمودی و افقی دارد. محور عمودی نماینده سن از صفر تا حداکثر و محور افقی نشان دهنده تعداد افراد هر سن یا گروه سنی می‌باشد. معمولاً زنان در طرف راست و مردان در طرف چپ هرم نشان می‌شوند.

در هرم سنی، طبقه‌بندی سنین جمعیت را به‌صورت یک سال یا گروه سنی پنج ساله انجام می‌دهند و در هر صورت یک طبقه از افراد را به‌صورت مستطیل افقی ترسیم می‌کنند که طول آن تعداد افراد یک سن یا گروه سنی و عرض آن سنین پنج ساله را نشان می‌دهد. هر سن یا گروه سنی پله‌ای را در هرم می‌سازد و هرچه از نظر سنی بالاتر برویم، به‌دلیل مرگ و مهاجرت، از تعداد افراد کاسته می‌شود و نمودار رفته رفته شکل یک

هرم پلکانی را به خود می‌گیرد و نام‌گذاری آن نیز به همین دلیل است.

کهنسالی جمعیت: عبارت است از افزایش نسبت سالمندان به کل جمعیت جامعه. افزایش طول عمر انسان‌ها و اضافه شدن جمعیت سالمندان یکی از دستاوردهای قرن بیستم است.

«سالخوردگی جمعیت» مقیاس دیگری است که به وسیله آن می‌توان به درجه رشد و توسعه جامعه و عقب‌ماندگی یا توسعه یافتگی آن پی برد. اگرچه برای سالخوردگی جمعیت، برعکس جوانی آن، ملاک و معیار دقیقی تعیین نشده، اما آمارهای جمعیتی حاکی از آن است که نسبت افراد بالاتر از ۶۵ سال در کل جمعیت برای کشورهای درحال توسعه بسیار پائین و حداکثر ۵ درصد (۱ تا ۵ درصد) است، در حالی که این رقم برای کشورهای پیشرفته صنعتی تا ۱۶ درصد (۱۰ تا ۱۶ درصد) هم می‌رسد. از این رو گفته می‌شود که جوانی جمعیت از خصایص کشورهای درحال توسعه و سالخوردگی جمعیت از ویژگی‌های جمعیت در کشورهای صنعتی است.

منابع

- جوان، جعفر، جغرافیای جمعیت ایران، انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد، ۱۳۹۱.
- جوان، جعفر، مشخصات جمعیتی دنیا در سال ۱۹۸۵، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه مشهد، بهار و تابستان ۱۳۶۵.
- زنجانی، بهرام، جمعیت و جمعیت‌شناسی، مرکز نشر، ۱۳۶۸.
- فرید، یدالله، جغرافیای جمعیت، انتشارات دانشگاه تبریز، ۱۳۸۳.
- لطفی، حیدر، درآمدی بر جغرافیای جمعیت، سازمان جغرافیای نیروهای مسلح، ۱۳۸۹.
- مهدوی، مسعود، اصول و مبانی جغرافیای جمعیت، مؤسس، ۱۳۸۵.

تقسیمات کشوری ایران

درس هشتم

هدف کلی

دانش‌آموزان به سابقه تقسیمات کشوری و اهمیت آن پی برده، اهداف این تقسیمات را درک نموده و نقشه ای با توجه به این تقسیمات برای محل زندگی خود تهیه نمایند.

انتظارات یادگیری

انتظار می‌رود دانش‌آموزان با خواندن این درس بتوانند:

- تفاوت‌های مکانی صفحه اول شناسنامه خود را با سایر هم‌کلاسی‌هایشان بیان کنند.
- سابقه تقسیمات کشوری ایران را در دوره‌های مختلف توضیح دهند.
- هدف از تقسیمات کشوری را بیان کنند.
- ویژگی‌های تقسیمات کشوری (استان، شهرستان، بخش و دهستان) را به ترتیب توضیح دهند.
- با توجه به مطالب کتاب استان‌شناسی - محل زندگی خود را از نظر قرارگیری در شهرستان، بخش، روستا و شهر مشخص و برای هر کدام نقشه‌ای تهیه کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، چند کپی شناسنامه از مناطق مختلف کشور، نقشه تقسیمات کشوری ایران، نقشه سیاسی استان محل زندگی خود.

آماده کنید: از جلسه قبل از دانش‌آموزان بخواهید که از صفحه اول شناسنامه‌شان کپی گرفته و همراه خود به کلاس بیاورند. با استفاده از کپی‌ها فضاهای خالی شناسنامه صفحه ۷۰ را که نمایی از تقسیمات کشوری را نشان می‌دهد، پرکنند.

آموزش دهید: با توجه به اینکه دانش‌آموزان در سال‌های گذشته با تقسیماتی چون شهرستان، بخش، دهستان، شهر و روستا آشنا شده‌اند یک زمینه ذهنی برای شروع درس دارند.

با استفاده از تصاویر صفحه ۷۰ برای آنها توضیح دهید که ایران اولین کشور در جهان بوده که برای اداره بهتر از تقسیمات کشوری استفاده نموده است.

متن کتاب روند تاریخی این تقسیمات را یعنی دوره هخامنشیان، ساسانیان، پس از ورود اسلام به ایران، بعد از حمله مغول و همچنین در زمان صفویه، افشاریه و زندیه و زمان قاجاریه توضیح داده است. نقشه‌های موجود برای این تقسیم بندی می تواند به شما کمک کند.

یکی از نقشه‌های جذاب در این درس نقشه تقسیمات کشوری در سال ۱۳۱۶ می باشد. این تقسیمات با انقراض سلسله قاجاریه و تغییر سیاست کلی دولت و نظام سیاسی تمرکزگرا به وجود آمد. از دانش آموزان بخواهید که با پیدا کردن محل زندگی خود در قسمت بیشتر بدانیم آن را با شرایط فعلی مقایسه نموده و این تفاوت‌ها را تجزیه و تحلیل کنند.

در ادامه، واحدهای تقسیمات کشوری را بر روی تابلو کلاس بنویسید و با استفاده از نقشه استان خود هر یک از آنها را توضیح دهید.

سپس از دانش آموزان بخواهید به صورت گروهی به نقشه صفحه ۷۴ که تقسیمات کشوری را در سال ۱۳۹۵ نشان می دهد مراجعه و آن را با دقت نگاه کنند. از یکی از دانش آموزان که شعر را خوب می خواند شعر ایران که از مرحوم نادر ابراهیمی است را با صدای بلند بخواند.

تقسیمات کشوری از دیدگاه نقشه ذهنیت دانش آموزان را برای ترسیم و انجام فعالیت‌های صفحه ۷۵ آماده می کند. از دانش آموزان بخواهید با توجه به این توضیحات نام استان، شهرستان، بخش، دهستان و شهر یا روستای خود را بنویسند.

با کمک از کتاب استان شناسی محل تدریس شما می توانید دقیقاً محل زندگی دانش آموزان را با توجه به تقسیمات کشوری انجام دهید.

انجام این فعالیت علاوه بر آشنایی دانش آموزان با این تقسیمات حس دوست داشتن محل زندگی اش نیز تقویت می شود و زمانی که به شناخت بیشتری دست پیدا می کند مطمئناً به علاقه‌شان نیز افزوده می شود.

به پایان بپردازید: با توجه به تابلوی کلاس که واحدهای تقسیمات کشوری و تقسیمات سیاسی استان محل زندگی تان را نوشته‌اید، جمع بندی کنید. بهتر است جمع بندی توسط دانش آموزان انجام شود و با نشان دادن مکان‌ها بر روی نقشه به تعمیق یادگیری کمک کنید.

پیشنهاد می شود در صورت تمایل دانش آموزان با هماهنگی مسئولان اجرایی به استانداری یا فرمانداری و یا بخش داری و یا دهداری محل زندگی آنها بروید تا با شرح وظایف این ارگان‌ها و مصادیق گفته شده بیشتر آشنا شوند.

محورهای عمده ارزشیابی

— بیان تفاوت‌های مکانی صفحه اول شناسنامه خود با دیگران، توضیح سابقه تقسیمات کشوری ایران در دوره‌های مختلف، توضیح هدف و ویژگی‌های تقسیمات کشوری در ایران، تهیه نقشه محل زندگی خود از نظر قرارگیری در استان، شهرستان، بخش، روستا و شهر.

ملاک	سطح ۱	سطح ۲	سطح ۳
درک مفهوم جغرافیا	سابقه تقسیمات کشوری در ایران را توضیح دهند و واحدهای تقسیمات کشوری را به ترتیب نام ببرند.	تقسیمات کشوری سال ۱۳۱۶ را با سال ۱۳۹۵ با یکدیگر مقایسه کنند.	چرایی تقسیمات کشوری در ایران را نقد و بررسی کنند.

دانستنی‌های معلم

در تقسیمات ۱۳۱۶ استان‌ها را با شماره می‌خواندند و هر استان شامل چندین شهرستان به شرح زیر بود :

استان یکم : زنجان، قزوین، ساوه، سلطان‌آباد، رشت و شهسوار

استان دوم : تهران، قم، کاشان، سمنان، ساری و گرگان

استان سوم : تبریز و اردبیل

استان چهارم : خوی، رضاییه، مهاباد، مراغه و بیجار

استان پنجم : ایلام، شاه‌آباد، کرمانشاهان، سنندج، ملایر و همدان

استان ششم : خرم‌آباد، گلپایگان، اهواز و خرمشهر

استان هفتم : بهبهان، شیراز، بوشهر، فسا، آباده و لار

استان هشتم : کرمان، بم، بندرعباس، خاش و زابل

استان نهم : بیرجند، تربت حیدریه، مشهد، قوچان، بجنورد، گناباد و سبزوار

استان دهم : اصفهان و یزد

ساتراپ : در واقع مادها اولین قومی در جهان بودند که برای اداره سرزمینشان آن را به بخش‌هایی تقسیم کردند. در دوران داریوش هخامنشی به این والی‌ها خَشْتَرِیوان به معنی شهربان یا نگهبان مملکت گفته می‌شد (در قدیم شهر به معنی مملکت بوده).

یونانی‌ها نام این والی‌ها را به صورت ساتراپ نوشته‌اند و از قلمروی که ساتراپ‌ها بر آن حکم می‌راندند به‌عنوان ساتراپی نام برده‌اند.

حکمرانی ساتراپ‌ها از امپراتوری مادها در (۷۲۸ تا ۵۵۹ قبل از میلاد) شروع شد و تا خاندان آل بویه (۹۳۴ تا ۱۰۶۲ میلادی) ادامه یافت.

قلمروی که ساتراپ‌ها بر آنها حکم می‌راندند در دوره‌های زمانی مختلف متغیر بوده است. زمان‌هایی قلمرو ایران از مرزهای هند در شرق تا یمن در جنوب و از غرب به لیبی گسترش می‌یافت و بین ساتراپ‌ها تقسیم می‌شد.

در زمان کوروش هخامنشی بود که ایران به ۲۶ ساتراپی تقسیم شد. ساتراپ‌ها به نام پادشاه حکومت می‌کردند و به دولت مرکزی مالیات می‌دادند.

ساتراپ‌های هخامنشی قدرت زیادی داشتند و مالکیت و مدیریت ساتراپی‌هایشان را در دست داشتند. ساتراپ‌ها به عنوان قاضی کل منطقه خود نیز خدمت می‌کردند، اختلافات را داوری می‌کردند و برای جرایم مختلف مجازات اعمال می‌کردند. همچنین ساتراپ‌ها مالیات‌ها را جمع‌آوری می‌کردند، مقامات محلی را عزل و نصب می‌کردند و حفظ نظم و آرامش جاده‌ها و فضاها را عمومی با آنها بود.

تسوگ: یکی از واحدهای تقسیمات کشوری ایران در زمان ساسانیان بود.

در زمان ساسانیان تقسیمات کشوری ایران به قرار سرزمین (ایالت)، خوره (استان) و تسوگ (شهرستان) و رُستگ (دهستان) بود. در روزگار ساسانی عراق امروزی را در تقسیمات بزرگ‌تر کشوری دل ایران شهر می‌نامیدند و دل ایران شهر به یازده استان و شصت تسوگ (شهرستان) بخش می‌شد. واژه پارسی میانه تسوم به معنای چهارم است و تسوگ مشتقی از آن و به معنی یک‌چهارم است. بنابراین تسوگ در کاربرد اولیه خود به عنوان یک‌چهارم ناحیه بزرگ‌تر از خود در تقسیمات کشوری در نظر گرفته می‌شده است.

منابع

- حافظ‌نیا، محمدرضا، جغرافیای سیاسی ایران، سمت، ۱۳۹۳.
- میرحیدر، دره، اصول و مبانی جغرافیای سیاسی، پیام نور، ۱۳۷۱.
- مجتهدزاده، پیروز، جغرافیای سیاسی سیاست جغرافیایی، سمت، ۱۳۹۲.
- گالاهرکارولین و دیگران، ترجمه محمدحسن نامی، مفاهیم اساسی در جغرافیای سیاسی، زیتون سبز، ۱۳۹۰.

سکونت گاه‌های شهری و روستایی

درس نهم

هدف کلی

دانش‌آموزان به مفهوم سکونت‌گاه و عوامل شکل‌گیری و گسترش آنها پی‌برده و اثرگذاری تغییرات جمعیتی را بر سکونت‌گاه‌ها و نقش‌های متنوع آنها را بیان نمایند.

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با خواندن این درس بتوانند :
 - مفهوم سکونت‌گاه را از دیدگاه جغرافیا با ذکر مثال توضیح دهند.
 - عوامل شکل‌گیری و گسترش سکونت‌گاه را در گذشته و حال با یکدیگر مقایسه کنند.
 - ویژگی‌های انواع سکونت‌گاه از نظر شیوه زندگی را لیست کنند.
 - تغییرات جمعیتی سکونت‌گاه‌های ایران بر روی نمودارهای جمعیتی (تحولات درصد رشد سالانه جمعیت، میزان رشد جمعیت شهرهای کشور) را تجزیه و تحلیل کنند.
 - نارسایی‌های موجود در شهرهای پرجمعیت و با توجه به وضع جغرافیایی نقش شهرها و روستاها را با ذکر دلایل استدلال کنند.
 - مستندات (متن، تصویر) از مهاجرت معکوس به کلاس (نصب بر روی تابلو) ارائه دهند.
 - با توجه به روند تغییر در سکونت‌گاه‌ها، تمایل به مطالعه و جمع‌آوری اطلاعات از آینده سکونت‌گاه‌ها را داشته باشند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، تصاویر متعدد درخصوص مفاهیم شکل‌گیری، گسترش، شکل و نقش سکونت‌گاه‌ها، نقشه راه ابریشم به فارسی، اطلاعات جدید از تغییرات جمعیتی مثل تأسیس شهرداری، بریده روزنامه از مسائل روز و تاریخی سکونت‌گاه‌ها.

آماده کنید: به منظور آماده‌سازی دانش‌آموزان، با مفهوم سکونت‌گاه شروع کنید. به کمک تصاویر صفحه ۷۶ کتاب به نقش عوامل طبیعی و انسانی در شکل‌گیری یک سکونت‌گاه توجه کنید. در اینجا می‌توانید از یک تصویر سکونت‌گاه شهری هم کمک بگیرید و با استفاده از دو تصویر سکونت‌گاه شهری و سکونت‌گاه روستایی وجود عوامل متعدد را در آن مشخص کنید؛ به‌طور مثال وجود مجموعه‌ای از مسکن و عوامل طبیعی و انسانی در هر دو و تفاوت در برخی از عوامل.

آموزش دهید: تصویری از یک سکونت‌گاه روستایی (در انتخاب تصویر هدف مورد توجه باشد) را به دانش‌آموزان نشان دهید و از آنها سؤال کنید به‌نظر شما چه عواملی می‌تواند در به وجود آمدن و نحوه گسترش این روستا اثر بگذارد؟ بهتر است دبیر مربوطه به تاریخ پیدایش روستاهای اولیه و سپس تبدیل شدن آنها به شهر، مطالبی ارائه دهد. لازم به ذکر است دانش‌آموزان در این زمینه، اطلاعاتی در پایه چهارم ابتدایی کسب کرده‌اند. سپس تصویری از یک سکونت‌گاه شهری بگذارید و هریک از عوامل اثرگذار در شکل‌گیری بر روی روستاها را با شهر مطابقت دهید؛ به‌طور مثال، آب در شکل‌گیری هر دو مهم است. از دانش‌آموزان بخواهید به اطلاعات داده شده در صفحات ۷۶ و ۷۷ کتاب مراجعه کنند و با توجه به آنها و ضمن مشورت با یکدیگر عوامل اثرگذار بر شکل روستاها را لیست کنند.

از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت شماره ۱ صفحه ۷۷ کتاب را انجام دهند.

عوامل طبیعی	عوامل انسانی
منابع آب	عامل دفاعی و امنیتی
شرایط آب و هوایی	قرارگیری در مسیر راه‌های بازرگانی و تجاری
موقعیت جغرافیایی	عوامل سیاسی و اجتماعی
شیب زمین	عوامل مذهبی و فرهنگی

سپس از دانش‌آموزان بخواهید که فعالیت شماره ۲ صفحه ۷۸ کتاب را انجام دهند. استفاده از کتاب استان‌شناسی و اطلاعات اضافی توسط دبیر مربوطه به دانش‌آموزان برای دستیابی به پاسخ کامل‌تر کمک می‌کند. برای ورود به بحث عوامل اثرگذار در گسترش سکونت‌گاه‌ها می‌توانید دو سری اطلاعات متضاد از سکونت‌گاه در معرض دید دانش‌آموزان قرار دهید. بخشی از این اطلاعات می‌تواند مربوط به سکونت‌گاه‌هایی که در طول زمان محدود و یا از بین رفته‌اند، باشد. بخش دیگر سکونت‌گاه‌هایی که از رشد خوبی برخوردار بوده‌اند را تشریح کند. از دانش‌آموزان بخواهید مطالب فوق را تجزیه و تحلیل کنند. نتایج این تجزیه و تحلیل را به صورت لیستی از عوامل اثرگذار بر گسترش یا از بین رفتن سکونت‌گاه‌ها جمع‌بندی کنید. باید توجه داشته باشید که این لیست توسط دانش‌آموزان تهیه شود.

انجام فعالیت صفحه ۷۸ کتاب کمک می‌کند تا نقش یکی از عوامل طبیعی به‌خوبی مشخص شود. برای ورود به مفهوم شکل سکونت‌گاه تصاویر وسیله خوبی برای فهم سریع مطالب هستند. تصاویر روستا و شهر می‌تواند انواع شکل سکونت‌گاه‌ها را مشخص کند. مجموعه تصاویر صفحات ۸۰ و ۸۱ کتاب هم می‌تواند به بخشی از آنچه موردنظر دبیر محترم باشد پاسخ دهد.

برای تدریس مفهوم تغییرات جمعیت و پیدایش شهرهای پرجمعیت از دانش‌آموزان بخواهید نمودارهای صفحه ۸۲ کتاب را نگاه کنند. تغییرات پیش‌آمده در دهه‌های اخیر را مورد بررسی قرار دهند و نظرات خود را به دوستان خود در کلاس بگویند.

سپس از دانش‌آموزان بخواهید که به جدول کلان شهرهای ایران صفحه ۸۳ کتاب نگاه کنند و رابطه بین نمودارهای قبلی و این اطلاعات جمعیتی بیان کنند. پاسخ به این سؤال زمینه‌های لازم برای پرسش بعدی را آماده می‌کند. از آنها بپرسید چه عواملی سبب پدید آمدن شهرهایی با جمعیت زیاد (کلان شهرها) می‌شود؟ با توجه به پیش‌بایسته دانش‌آموزان که در پایه نهم درباره شهرنشینی، پیدایش مادر شهر، آب شهر و مشکلات آنها در درس جمعیت جهان خوانده‌اند، می‌توانید توضیحات خوبی از آنها داشته باشید.

برای تدریس نقش سکونت‌گاه می‌توانید خیلی ساده وارد بحث شوید. از دانش‌آموزان بپرسید که شهر X به چه چیزی مشهور است؟ بهتر است تعدادی شهر که دارای ویژگی‌های متفاوتی هستند را در نظر داشته باشید و پرسش‌ها را درباره شهرها ادامه دهید. با توجه به پاسخ‌ها، می‌توانید مفهوم نقش سکونت‌گاه را توضیح دهید. از دانش‌آموزان بخواهید تصاویر صفحه ۸۴ را نگاه کنند و با توجه به هر تصویر نقش سکونت مرتبط با آن را تعیین کنند. برای درک بهتر مفهوم نقش سکونت‌گاه‌ها از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت صفحه ۸۵ کتاب را انجام دهند.

نمونه	نقش سکونت‌گاه	وضع جغرافیایی	نمونه	نقش سکونت‌گاه	وضع جغرافیایی
تهران	اداری و سیاسی	پایتخت	بوشهر	بندری	قرار گرفتن در کنار دریا
پیرانشهر	نظامی	قرار گرفتن در کنار مرز یا پادگان نظامی	سرعین	درمانی	چشمه آب معدنی
شیراز	تاریخی	تاریخی	سرچشمه کرمان	معدنی	قرار گرفتن در کنار یک معدن
تبریز	بازرگانی	قرار گرفتن در کنار مراکز بازرگانی	قم	زیارتگاهی	قرار گرفتن در کنار یک مکان مقدس
مهران	مرزی	قرار گرفتن در کنار مرز	رودهن	دانشگاهی	دانشگاه‌های بزرگ

برای تدریس بخش پایانی درس با سؤال چه کسی می‌داند مهاجرت معکوس یعنی چه؟ شروع کنید. با جمع‌آوری جواب‌ها و اشاره به مفهوم شهرگزیزی (مهاجرت معکوس) می‌توانید ادامه دهید. مفهوم شهرگزیزی از جمله مفاهیم قابل لمس برای دانش‌آموزان است. انجام فعالیت صفحه ۸۵ کتاب می‌تواند برای تکمیل تدریس این مفهوم کافی باشد.

به پایان برید: با خلاصه کردن و جمع‌بندی مطالب مربوط به شکل‌گیری، شکل، نقش و تغییرات جمعیتی سکونت‌گاه‌ها اهم مطالب مربوط به آنها را مرور کنید.

محورهای عمده ارزشیابی

مفاهیم شکل‌گیری، گسترش، شکل، نقش و تغییرات سکونت‌گاه‌ها با توجه به مواردی که در انتظار یادگیری مطرح شده است، محور ارزشیابی‌اند. فعالیت‌های دانش‌آموزان در فرایند تدریس نقش مهمی در مجموع ارزشیابی در واحد یادگیری دارد.

ملاک	سطح ۱	سطح ۲	سطح ۳
درک مفهوم جغرافیا	مفاهیم سکونت‌گاه و انواع آن را درک و توضیحاتی را ارائه دهند.	رابطه بین توسعه شهرها و عوامل انسانی و طبیعی آن را با مستندات توضیح دهند.	با استناد به مطالب گفته شده روند شهرنشینی و رشد آن را در ایران پیش‌بینی نمایند.

دانستنی‌های معلم

شهرگزیزی: به نوعی مهاجرت گفته می‌شود که از دهه ۱۹۷۰ در کشورهای توسعه یافته به خصوص در آمریکای شمالی و اروپا از شهرهای بزرگ و مادرشهرها به نواحی روستایی انجام شده است، این مهاجرت معکوس با حومه‌نشینی فرق دارد و برخی روستاهای مرکزی با عملکردهای خاص را شامل می‌شود. این نوع مهاجرت در واقع نوعی گریز از فشارهای روانی اجتماعی و اقتصادی موجود در کلان‌شهرها است. بیشاپور شهر باستانی بیشاپور که در شهرستان کازرون استان فارس قرار گرفته، در زمان ساسانیان ساخته شده است. بیشاپور با دویست هکتار وسعت، از شهرهای مهم آن زمان بوده است. این شهر از قدیمی‌ترین شهرهایی است که تاریخچه ساخت آن به صورت مکتوب در سنگ نوشته‌ای محفوظ مانده است. بیشاپور در شمال غرب شهر کازرون قرار گرفته و از شهرهای خوش آب‌وهوا و دارای طراحی و مهندسی ویژه آن روزگار بوده است. در کتاب‌های تاریخی، نام این شهر با عنوان‌های بیشاپور، بیشاپور، به شاپور، بیشاور و «به اندیوشاپور» ضبط شده است. شهر بیشاپور مرکز ایالت و کوره اردشیرخوره بوده است.

کلان شهر: در تعریف بین‌المللی کلان‌شهر که توسط سازمان ملل متحد آورده شده کلان‌شهر یا مادرشهر

به شهرهایی گفته می‌شود که بیش از ۸ میلیون نفر جمعیت داشته باشند. از این رو از دیدگاه تعریف بین‌المللی در ایران تنها شهر تهران به عنوان کلان‌شهر شناخته می‌شود. در عین حال همان‌طور که تعریف مفهوم شهر در کشورهای مختلف متفاوت می‌باشد، تقسیم‌بندی انواع شهرها نیز بر حسب سطح فعالیت‌ها، میزان جمعیت‌پذیری و حوزه نفوذ شهر در کشورهای گوناگون با یکدیگر یکسان نیست. اما در ادبیات رایج کشور ایران اصطلاح کلان‌شهر معادل مادرشهر (مترو پلیس است و به شهرهایی اطلاق می‌شود که حداقل یک میلیون نفر جمعیت داشته و واجد مرکزیتی اقتصادی - سیاسی که در مقیاس ناحیه‌ای یا ملی از موقعیتی مرکزی برخوردار باشد.)

منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی، سازمان‌یابی فضایی و روابط شهر و روستا، مشهد: مرندیان، ۱۳۹۱.
- استعلامی، علیرضا، جغرافیای انسانی ایران، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۹۲.
- افراخته، حسن، جغرافیای روستایی ایران، سمت، ۱۳۹۳.
- بخشنده نصرت، عباس، کوچ و کوچندگی در ایران، دانشگاه تربیت معلم، ۱۳۸۴.
- رهنمایی، محمدتقی، فرایند برنامه‌ریزی شهری ایران، سمت، ۱۳۹۳.
- سعیدی، عباس، مبانی جغرافیای روستایی، سمت، ۱۳۹۱.
- مشیری، سیدرحیم، جغرافیای کوچ‌نشینی، سمت، ۱۳۹۱.
- مهدوی، مسعود، مقدمه‌ای بر جغرافیای روستایی ایران، سمت، ۱۳۹۲.
- یاسوری، مجید، عشایر و مسائل برنامه‌ریزی آن در ایران، رشت: وارسته، ۱۳۹۱.

توان‌های اقتصادی ایران

درس دهم

هدف کلی

دانش‌آموزان به اهمیت اقتصاد و انواع فعالیت‌های آن در بخش‌های کشاورزی، صنعت و خدمات پی‌برده و اهمیت آنها را درک نموده و نسبت به آنها احساس مسئولیت کنند.

انتظارات یادگیری

انتظار می‌رود دانش‌آموزان پس از تدریس این درس بتوانند :

- مفهوم فعالیت اقتصادی را توضیح دهند.
- انواع فعالیت اقتصادی را مشخص کرده و روابط بین آنها را توضیح دهند.
- نقش بخش کشاورزی و دلایل تنوع محصولات کشاورزی در ایران را با ذکر مثال بیان کنند.
- جایگاه بخش صنعت در اقتصاد کشور و صنایع اصلی کشور را با ذکر مثال‌هایی بیان کنند.
- با استفاده از نقشه پراکندگی معادن کشور چگونگی پراکندگی معادن را توضیح دهند.
- با انطباق ۲ نقشه پراکندگی معادن و صنایع ایران تحلیلی از رابطه بین این دو عامل در اقتصاد کشور ارائه کنند.
- مفهوم خدمات و جایگاه آن را در اقتصاد کشور توضیح دهند.
- انواع خدمات را با ذکر مثال بیان کنند.
- جایگاه گردشگری در اقتصاد کشور را توضیح داده و جاذبه‌های گردشگری ایران را لیست کنند.
- نسبت به مسائل اقتصادی کشور حساس شوند.

مواد و وسایل مورد نیاز

نمایش فیلم از توان‌های محیطی ایران، تصاویری از توان‌های اقتصادی ایران، کاربرگ‌های گروهی آماده کنید : زمان ارائه این درس ابتدای فصل بهار است. نیمه دوم ماه فروردین و اوایل اردیبهشت،

زمان شروع کار کشاورزان و دامداران است. اگر در منطقه‌ای زندگی می‌کنید که مردم به کار کشاورزی مشغول هستند با توجه به شغل اکثر مردم آن محیط شروع کنید در غیر این صورت با سؤالی حول محور شروع فعالیت کشاورزان در فصل بهار آغاز کنید.

مثال: کدام گروه شاغلین در فصل بهار پس از استراحت در زمستان شروع به کار می‌کند؟
ترسیم هر می روی تابلوی کلاس که در مرکز آن کلمه اقتصاد و بر سه رأس آن کلمات کشاورزی، صنعت و خدمات نوشته شود، می‌تواند زمینه خوبی برای ایجاد دید کلی نسبت به درس باشد.

آموزش دهید: اکنون دانش‌آموزان آماده هستند که به طور اخص درباره بخش‌های اقتصاد اطلاعاتی به دست آورند. در ابتدای شروع تدریس با کشاورزی ذهن مخاطب را آشنا کردید. با استفاده از تصاویر صفحه ۸۶ کتاب دانش‌آموزان را به فعالیت‌هایی که در این بخش از اقتصاد انجام می‌شود، سوق دهید. تصاویر و فعالیت‌های صفحه ۸۷ به شما کمک می‌کند که اطلاعات مربوط به بخش کشاورزی را در دانش‌آموزان افزایش دهید.

فعالیت صفحه ۸۷ عبارت است از:

۱ صیادی یا ماهیگیری

۲ پرورش زنبور عسل

۳ پرورش کرم ابریشم

تصویر صفحه ۸۹ کتاب توجه دانش‌آموزان را به نوع کشت‌های گلخانه‌ای جلب نماید و از آنها بخواهید اگر در محل زندگی‌شان از این نوع کشت استفاده می‌کنند گزارشی به کلاس ارائه نمایند.

انجام فعالیت ۱ به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا اطلاعاتی درباره کشاورزی رایج استان محل زندگی خود کسب کنند (توجه داشته باشید این فعالیت مربوط به «شناخت محل زندگی خود») است.

از دانش‌آموزان بپرسید چه غذاهایی دوست دارند نام برخی از آنها را بر روی تابلوی کلاس بنویسید.

سپس مواد تشکیل دهنده برخی از آنان را بررسیید و اطراف آن بنویسید موادی که از طریق کشت به دست می‌آیند را جدا کنید و آن بخشی که از تولید دامداری به دست می‌آید را با رنگ یا علامتی مشخص کنید و وارد بحث دامداری شوید. نمونه سؤال و جواب اهداف این بخش را تدریس کنید. فعالیت ۲ به دانش‌آموزان کمک می‌کند که استان محل زندگی خود را از نظر دامداری بررسی کنند.

با استفاده از تصاویر یا نمایش فیلمی از انواع صنایع، موارد مربوط به بخش صنعت و معدن را تدریس کنید. کشیدن جدول و تقسیم‌بندی صنایع همراه با مثال به یادگیری این بخش کمک می‌کند. نقشه صفحه ۹۲ می‌تواند دید کلی از پراکندگی صنایع کشور به دانش‌آموزان ارائه دهد. مقایسه نقشه صفحه ۹۲ با نقشه صفحه ۹۳ به دانش‌آموزان کمک می‌کند ضمن پیدا کردن ارتباط بین این دو به بررسی پراکندگی معادن ایران به بیردازند.

برای تدریس بخش خدمات، می‌توان کلمات حمل و نقل، بانک، بهداشت و درمان، گردشگری، آموزش و پرورش و مخابرات را بر روی تابلوی کلاس نوشت و آن را در یک خط بسته قرار داد و کلمه خدمات را برای همه آنها مشخص کرد. از اینجا می‌توانید وارد بحث خدمات شوید. با کمک اطلاعات دانش‌آموزان و کتاب بخش‌های مربوط به خدمات را که بر روی تابلوی کلاس نوشته‌اید باز نمایید.

با طرح این سؤال «به نظر شما کدام یک از مواردی که برای بخش خدمات مشخص کرده‌ایم می‌تواند در رونق اقتصادی و توسعه کشور کمک بیشتری کند؟»

با نشان دادن تصاویری از جاذبه‌های گردشگری ایران به بخش گردشگری بیردازید. از جلسه قبل از دانش‌آموزان بخواهید از جاذبه‌های گردشگری در بخش‌های طبیعی و تاریخی و فرهنگی محل زندگی خود گزارش‌هایی را تهیه نمایند و به کلاس بیاورند.

سپس از همه دانش‌آموزان بخواهید که در گروه‌های خود بحث و گفتگو کنند و اثرات اقتصادی این جاذبه‌ها را در محل زندگی خود تجزیه و تحلیل نمایند.

سپس با استفاده از اینفوگراف صفحه ۹۶ این جاذبه‌ها را در ایران بررسی نمایند. در پایان درس با توجه به اینفوگراف تصاویر صفحه ۹۷ را به این ترتیب شماره‌گذاری نمایید.

۱-۵-۴-۶-۳-۲

به پایان بیرید: از دانش‌آموزان بخواهید به مدت ۵ دقیقه در گروه‌های خود قرار گیرند و با یکدیگر گفتگو کنند. خلاصه آنچه را که یاد گرفتند را به ساده‌ترین شکل دسته‌بندی کنند. سپس از یک گروه بخواهید که خلاصه خود را بر روی تابلوی کلاس نوشته و به دوستان خود ارائه دهند (انتخاب گروهی که جمع‌بندی مناسبی دارند در این بخش بسیار مهم است). با کمک آنچه نوشته شده بر روی تابلو درس را به پایان بیرید.

محورهای عمده ارزشیابی

بیان بخش‌های مختلف اقتصادی، دسته‌بندی بخش کشاورزی، صنعت و خدمات، توضیح ویژگی‌های هر بخش و نقشه آنها در اقتصاد کشور، بررسی نقشه صنایع و معادن کشور از محورهای عمده ارزشیابی است.

سطوح ارزشیابی کلاسی

سطح ۳	سطح ۲	سطح ۱	ملاک
شرایط اقتصادی ایران را تحلیل و پیشنهاداتی در جهت بهبود شرایط کنونی ارائه دهند.	رابطه بین توان‌های محیطی ایران و اقتصاد غالب در هر ناحیه را با استناد به نقشه تصاویر و آمارها توضیح دهند.	بخش‌های اقتصادی و زیرمجموعه هر بخش و نقش هریک بر اقتصاد کشور را توضیح دهند.	توان‌های اقتصادی ایران

منابع

- تولایی، سیمین، درآمدی بر مبانی جغرافیای اقتصادی، جهاد دانشگاهی خوارزمی، ۱۳۹۳.
- حسین‌زاده‌دلیر، کریم، برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، انتشارات سمت، ۱۳۹۲.
- رضوانی، علی‌اصغر، جغرافیا و صنعت توریسم، دانشگاه پیام نور، ۱۳۷۴.
- رکنی‌الدین افتخاری، عبدالرضا، توسعه کشاورزی، انتشارات سمت، ۱۳۸۲.
- رهنمایی، محمدتقی، ایران توان‌های محیطی و طبیعی آن، انتشارات مه‌کامه، ۱۳۹۲.
- سرور، رحیم، جغرافیای کاربردی و آمایش سرزمین، انتشارات سمت، ۱۳۹۳.
- فرجی، عبدالرضا، جغرافیای اقتصادی ایران (۱) کشاورزی، انتشارات پیام نور، ۱۳۸۴.
- قره‌نژاد، حسن، جغرافیای صنعتی حمل و نقل جهاد دانشگاهی واحد اصفهان، ۱۳۸۵.
- مطیعی لنگرودی، حسن، جغرافیای اقتصادی ایران (کشاورزی صنعت خدمات)، انتشارات جهاد دانشگاهی، مشهد، ۱۳۹۰.

معلمان محترم و صاحب نظران گرامی می‌توانند نظر اصلاحی خود را درباره مطالب این کتاب از

طریق نامه به نشانی تهران - صندوق پستی ۸۷۴۴/۴۸۷۵۱۵ - گروه دسی مربوط و یا پیام نگار (Email)

talif@talif.sch.ir ارسال نمایند.

دقت نمایند کتاب های دسی موی و مترجم نظری